

**AANWIJZING WIERDENSE VELD ALS NATURA
2000 GEBIED: TERECHT OF ONTERECHT?
HAALBAAR ÉN BETAALBAAR?**

PROVINCIE OVERIJSEL

DEFINITIEF

26 maart 2008
073831748:0.4
110302.001564.001B

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	13
1.1 De voorgeschiedenis	13
1.2 Vraagstelling	13
1.3 Werkwijze	14
2 Het Wierdense Veld: de huidige ecologische toestand	15
2.1 Korte gebiedskarakteristiek	15
2.2 Huidige ecologische toestand	15
2.3 De belangrijkste ontwikkelingen	16
2.4 Perspectief	17
3 Natura 2000-beleid en het Wierdense Veld	19
3.1 Inleiding	19
3.2 Begrenzing van het Natura 2000-gebied 'Wierdense Veld'	19
3.3 Instandhoudingsdoelstellingen	20
3.4 Beheerplan	22
3.5 Schadecompensatie en Natura 2000-gebieden	23
4 Overig beleid m.b.t. het Wierdense Veld	25
4.1 Europees beleid	25
4.1.1 Kaderrichtlijn Water	25
4.1.2 Nitraatrichtlijn	26
4.1.3 IPPC-richtlijn	26
4.1.4 Grondwaterrichtlijn	26
4.2 Rijksbeleid	26
4.2.1 Ecologische Hoofdstructuur	26
4.2.2 Ammoniakbeleid	27
4.3 Provinciaal beleid	28
4.3.1 Streekplan 2000+	28
4.3.2 Natuurgebiedsplan Overijssel	28
4.3.3 Reconstructieplan Salland-Twente	29
4.3.4 Waterhuishoudingsplan/GGOR	30
4.3.5 Verplaatsing waterwinning	31
4.3.6 Investeringsbudget Landelijk Gebied	32
4.4 Gemeente Hellendoorn	33
4.4.1 Kruidenwijk-Zuid en groene bufferzone	33
4.4.2 Bedrijventerrein 't Lochter	33
4.5 Gemeente Wierden	33
4.5.1 Bestemmingsplan Buitengebied	33
4.6 Conclusie	34

5	Benodigde maatregelen voor herstel	35
5.1	Achtergrond	35
5.1.1	Verdroging	35
5.1.2	Aanvoer van meststoffen	36
5.2	Tussentijdse conclusie	37
5.3	Groslijst van maatregelen voor herstel van natte heide en herstellend hoogveen	38
5.4	Mogelijkheden om maatregelen te faseren	40
5.4.1	Fase 1	40
5.4.2	Fase 2	40
5.4.3	Doelmatigheid en volgtijdelijkheid fase 1 en fase 2	41
6	Kosten en baten	43
6.1	Meerwaarde en positieve effecten	43
6.2	Gevolgen voor de omringende agrarische bedrijven	46
6.3	Kostenraming van de maatregelen	47
6.3.1	De maatregelen van Fase 1	47
6.3.2	De maatregelen van fase 2	48
6.4	Bepaling schade voor de landbouw	48
6.4.1	Uitgangspunten	48
6.4.2	Kostenraming	50
6.4.3	Discussie	50
7	De begrippen ‘haalbaar’ en ‘betaalbaar’	53
7.1	Geschiedenis van het begrippenpaar	53
7.2	Conclusie m.b.t. de juridische reikwijdte	54
7.3	Economische en sociale haalbaarheid	55
7.4	Draagvlak voor de aanwijzing	55
8	Beoordeling van de aanwijzingsprocedure	57
8.1	Algemeen	57
8.2	Chronologie van de aanwijzing	57
8.3	Selectie van gebieden	58
8.4	De fase van de nadere beoordeling	60
8.5	Het Wierdense veld	60
8.5.1	Eerste onderbouwing	60
8.5.2	Tweede onderbouwing	61
8.6	Beoordeling	61
9	Methodiek ‘Haalbaar en betaalbaar’	63
9.1	Inleiding	63
9.2	Schets van de haalbaarheid en de betaalbaarheid van de aanwijzing van het Wierdense Veld	63
9.2.1	De economische invalshoek	63
9.2.2	De ecologische invalshoek	65
9.2.3	De sociale invalshoek	65
Bijlage 1	Klankbordgroep	67
Bijlage 2	Een methodiek voor ‘haalbaar en betaalbaar’	69

Bijlage 3 Literatuurlijst _____ 75

Managementsamenvatting

Vraagstelling

De Provincie Overijssel heeft ons negen vragen voorgelegd over de aanwijzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied. Deze dienden in korte tijd met bestaande gegevens en zonder nader onderzoek te worden beantwoord ('quicksan'). Bij de uitvoering zijn wij bijgestaan door een klankbordgroep die was samengesteld uit vertegenwoordigers van de meest betrokken sectoren. De bijdrage van alle partijen hebben wij als zeer vruchtbaar en constructief ervaren.

De vragen van de Provincie hebben betrekking op de kwestie of het Wierdense Veld door het Ministerie van LNV terecht is aangewezen en of de aanwijzing voldoet aan het criterium 'haalbaar en betaalbaar'.

De gronden voor de aanwijzing

Het Wierdense Veld is vooral aangewezen vanwege de potenties voor herstellend hoogveen. Bijkomende motieven hebben betrekking op de kansen voor natte en droge heide en een mogelijkheid om hier op termijn actief hoogveen te realiseren (complementair doel, in het verlengde van de primaire doelstelling: hoogveenherstel). In internationaal verband draagt Nederland een belangrijke verantwoordelijkheid voor in het bijzonder natte heidegebieden en hoogvenen. Dergelijke gebieden komen buiten ons land en de aangrenzende gebieden in Duitsland maar weinig voor.

Hoogveen en natte en vochtige heiden kwamen vroeger volop in het Wierdense Veld voor, maar zijn door ontginning en ontwatering zeer sterk achteruit gegaan. Sinds de jaren '60 hebben diverse interne maatregelen in het gebied, uitgevoerd door de beheerder Landschap Overijssel, geleid tot een aanzienlijke verbetering van de situatie, in het bijzonder die voor de natte heide en de hoogveenrestanten. De fysieke omstandigheden in de ondergrond zijn nog steeds geschikt voor hoogveenvorming. In die zin zijn de instandhoudingsdoelen voor 'natte heide' en 'herstellend hoogveen' en zelfs die voor 'actief hoogveen' haalbaar.

Maatregelen tot herstel

Monitoring van de vegetatie van het Wierdense Veld over een reeks van jaren laat zien dat de kwaliteitsverbetering zich na een positief begin na de inbeheername door Landschap Overijssel niet langer doorzet. De hoogveenvegetaties blijven hangen in een vroeg voorstadium (waterveenmos). Verder herstel van de hoogveenvegetaties is alleen mogelijk met een combinatie van (soms) ingrijpende interne én externe maatregelen.

De verbetering van de kwaliteit van de te beschermen vegetatietypen ('habitats') is in het Wierdense Veld vooral afhankelijk van verbeteringen in de waterhuishouding. Het verdere herstel van de waterhuishouding is momenteel vele malen doelmatiger dan de bestrijding van de eutrofiëring, in het bijzonder van ammoniak. Ammoniakmaatregelen hebben dan ook vanuit het natuurbeheer in de komende jaren geen prioriteit.

In het kader van deze studie is een groslijst van maatregelen opgesteld die elk kunnen bijdragen aan het bereiken van de natuurdoelen. De maatregelen laten zich gemakkelijk indelen in twee fasen van uitvoering.

De maatregelen voor fase 1 bestaan vooral uit hard beleid, dat gedeeltelijk al in uitvoering is of binnen enkele jaren kan worden uitgevoerd. De maatregelen zijn financieel gedekt en behoren grotendeels tot het reeds uitgestippelde beleid. De gevolgen voor de landbouw in de omgeving zijn beperkt. De maatregelen zijn niettemin zeer effectief, omdat a) ze voldoende zijn voor de realisatie van het beoogde natuurtypen 'droge heide' en 'natte heide' en b) sterk bijdragen aan het herstel van het hoogveen. De fase-1 maatregelen kunnen binnen de periode van één beheerplan (6 jaar) worden gerealiseerd.

Een onzekere factor is de nog uit te voeren uitwerking van de GGOR (Gewenst Grond- en Oppervlaktewater Regime) voor het cruciale landbouwgebied tussen Westerveenweg en Dwarsdijk (Deelgebied 1, vier landbouwbedrijven, waarvan één begrensd als 'nieuwe natuur') en de inzet van TOP-gelden in dit gebied.

Voor het ontwikkelen van het complementaire doeltype 'actief hoogveen' zijn de maatregelen van fase 2 nodig. De maatregelen van fase 2 zijn over het algemeen nog onvoldoende financieel gedekt en hebben geen draagvlak in de streek. Omdat het hier een complementair doel betreft en Nederland hiervoor geen verantwoording aan 'Brussel' is verschuldigd, kunnen maatregelen voorlopig worden uitgesteld. Ook ecologisch is er geen noodzaak hiervoor snel maatregelen te nemen. Niettemin kunnen zich in de sfeer van de fase-2 maatregelen al op korte termijn kansen voordoen, zoals het beschikbaar komen van TOP-gelden voor verdrogingsbestrijding of een versnelling in de discussie over de verplaatsing van delen van de waterwinning Wierden. Voor de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen is het zeker effectief om deze maatregelen te benutten.

Is de aanwijzing op de juiste gronden genomen?

Onze analyse van het aanwijzingsproces toont aan dat de onderbouwing van de aanwijzing van het Wierdense Veld rommelig tot stand is gekomen. Aanvankelijk was de aanwijzing vooral gebaseerd op het voorkomen van het habitattype 'natte heiden'. Het Wierdense Veld behoort voor dit type *niet* tot de vijf beste gebieden van Nederland. Daardoor was de aanwijzing discutabel. Naderhand heeft een herdefiniëring van de habitattypen plaatsgevonden, waardoor de nadruk meer kwam te liggen bij het habitattype 'herstellend hoogveen'. Voor hoogveen behoort het Wierdense Veld wél tot de vijf gebieden van

Nederland met de beste kansen op herstel. Binnen deze nieuwe definitie is de aanwijzing als Natura 2000-gebied terecht en conform de regels. De herdefiniëring van de habitattypen heeft overigens in een landelijk proces plaatsgevonden en was niet specifiek gericht op de bijstelling van de doelen voor het Wierdense Veld.

Haalbaar en betaalbaar

Het criterium 'haalbaar en betaalbaar' heeft geen wettelijke basis in de Natuurbeschermingswet, noch in de achterliggende Europese Habitatrichtlijn. Aanwijzing mag volgens de Habitatrichtlijn alleen plaatsvinden op ecologische gronden. Dit is in Nederland ook gebeurd. Niettemin zijn volgens LNV in de praktijk alleen gebieden aangewezen waar de beoogde natuurtypen vanuit de fysieke terreinomstandigheden haalbaar zijn. Voor het Wierdense Veld klopt dit.

Bij het formuleren van maatregelen is er binnen de Habitatrichtlijn en de Natuurbeschermingswet wel ruimte om de sociale en economische haalbaarheid en betaalbaarheid mee te wegen.

Als antwoord op één van de deelvragen hebben wij een methodiek ontwikkeld om op een relatief eenvoudige manier de gevolgen (in termen van 'haalbaar en betaalbaar') van de aanwijzing van een gebied als Natura 2000-gebied in kaart te brengen. Daarbij hebben wij ook de economische en de sociaal-emotionele aspecten meegewogen. Deze methodiek is afgeleid van de systematiek van de kosten-batenanalyse, met als belangrijkste verschil dat de parameters in de domeinen 'ecologie', 'economie' en 'sociale gevolgen' niet tegen elkaar worden afgewogen. Deze afweging behoort immers tot het politieke domein. De systematiek is op 'quickscanachtige wijze' (met plussen en minnen) toegepast op de aanwijzing van het Wierdense Veld. Een meer gedegen uitwerking is weliswaar mogelijk, maar paste niet binnen het kader van deze scan.

Maatschappelijke gevolgen

Aanwijzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied leidt tot een mix van positieve én negatieve gevolgen voor de omgeving. De kwaliteitsimpuls voor de natuur en de 'Europese status' voor het natuurbeheer kunnen voor de horeca en de recreatiesector en voor de stedelijke omwonenden van Wierden, Nijverdal en de Kruidenwijk als positief worden aangemerkt. De aanwijzing zal, in de zin van een fraaiere omgeving, ook positief uitpakken voor de huizenprijzen en voor het vestigingsklimaat van bedrijven. Voor de productielandbouw heeft de aanwijzing echter negatieve consequenties. Deze doen zich vooral in de directe omgeving voor.

De fase-1 maatregelen voor natuurherstel hebben voor de landbouwbedrijven rond het Wierdense Veld geen grote *directe* gevolgen. Het gaat om al uitgestippeld beleid, dat niet afhankelijk is van de aanwijzing. Daarbij zij aangetekend dat de GGOR-maatregelen voor deelgebied 1 (direct oostelijk van het Wierdense Veld, drie bedrijven) nog moeten worden

uitgewerkt. In dit gebied leidt volledige uitvoering van de GGOR waarschijnlijk tot vernatting. Weidebouw blijft mogelijk, maar akkerbouw (zoals nu plaatselijk gebeurt) kan dan niet langer plaatsvinden. In fase 1 worden geen ammoniakmaatregelen genomen.

De indirecte gevolgen van de aanwijzing voor de omliggende landbouwbedrijven zijn daarentegen soms groot. Voor maximaal acht bedrijven met goede toekomstmogelijkheden is het toekomstperspectief veranderd, doordat voor de ammoniakuitstoot een ander toetsingskader moet worden gehanteerd. Uitbreiding moet op nu (ook) aan het strengere (interim) Toetsingskader ammoniak en Natura 2000 worden getoetst, terwijl tot nu toe toetsing aan de Wet ammoniak en veehouderij (Wav) voldoende was. Deze laatste wet bood meer mogelijkheden voor uitbreiding.

De kosten van een gebiedsgerichte aanpak om landbouwbedrijven weer ontwikkelingsmogelijkheden te geven worden door ons, met de door ons gekozen aannames, 'sec' geschat op circa € 12 miljoen euro. De gebiedsgerichte benadering valt per definitie hoger uit dan de gebruikelijke planschadebenadering, die is gebaseerd op compensatie van schade die ontstaat door beperkingen als bedrijven op de huidige locatie doorgaan. In de gebiedsgerichte aanpak wordt gekeken naar mogelijkheden om bedrijven uit te plaatsen. Daar komt bij dat nog niet duidelijk is of alle gebiedsgerichte maatregelen noodzakelijk zijn om de natuurdoelen te halen. Bovendien is geen rekening gehouden met de beschikbaarheid in de randzone van het Wierdense Veld van TOP-gelden voor verdrogingsbestrijding die buiten Natura 2000 om ook al zou worden uitgevoerd. Door deze overlap zal het bedrag lager mogelijk uitvallen. Ook door maatregelen te faseren of te combineren met andere ontwikkelingen, bijvoorbeeld de rood-voor-rood regeling, ontstaan andere uitkomsten.

Het interim-Toetsingskader geldt vanaf de voorlopige aanwijzing tot aan het goedgekeurde beheerplan. In het beheerplan kunnen nadere afspraken over de toetsing worden gemaakt. In het geval van het Wierdense Veld kan daarbij rekening worden gehouden met het gegeven dat ammoniak geen dominante factor is in het herstel van de vegetatie.

Algemene conclusie

De aanwijzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied blijkt inhoudelijk genomen op terechte gronden te zijn ingezet, maar heeft belangrijke maatschappelijke gevolgen. De gevolgen zijn zowel positief als negatief, maar worden door de direct omwonenden vooral als negatief ervaren. Maximaal acht (melkvee)bedrijven worden door de aanwijzing voorlopig op slot gezet, zonder dat een redelijke schadevergoeding in het vooruitzicht is gesteld. De kosten van een gebiedsgerichte aanpak om deze beperkingen weer op te heffen zijn hoog.

De belangrijkste instandhoudingsdoelen (droge en natte heiden en herstellend hoogveen) zijn gezien de terreincondities haalbaar en de daarvoor noodzakelijke maatregelen zijn grotendeels gedekt uit reeds ingezet beleid. Deze maatregelen zijn dus ook 'betaalbaar'. Voor het behalen van alle doelen, in het bijzonder actief hoogveen, zijn daarentegen dure en vooralsnog impopulaire maatregelen nodig. Deze kunnen echter ook op ecologische gronden gemakkelijk worden uitgesteld tot een latere beheerplanperiode (of niet worden genomen).

Advies

Wij adviseren om in het op te stellen eerste beheerplan vooral de maatregelen te nemen die nodig zijn voor het realiseren van de primaire instandhoudingsdoelen 'droge heide', 'natte heide' en 'herstellend hoogveen'. Deze maatregelen komen grotendeels overeen met de maatregelen van fase 1. Beslissingen over het complementaire doel 'actief hoogveen' en de verdergaande maatregelen van fase 2 kunnen vooralsnog worden uitgesteld. Wel is het zinvol om al in het eerste beheerplan na te gaan op welke wijze de voor het gebied beschikbare TOP-gelden voor verdrogingbestrijding en een grotere capaciteitsverplaatsing van de waterwinning Wierden kunnen worden ingezet. Verder is het van belang om in het beheerplan de mogelijkheden te verkennen van een soepele ammoniaktoetsing voor landbouwbedrijven in de omgeving.

Wij pleitten voorts bij aanwijzing als Natura 2000-gebied een goede schaderegeling voor de omringende landbouwbedrijven te ontwerpen.

HOOFDSTUK 1 Inleiding

1.1 DE VOORGESCHIEDENIS

Rondom het Wierdense Veld is al veel te doen geweest. Al sinds de eerste aanwijzing van het gebied tot Natura 2000-gebied (eerst als Habitatrichtlijngebied) is er discussie over het nut en de noodzaak tot aanwijzing. De bezwaren tegen aanwijzing komen vooral uit de hoek van de landbouw. Argumenten vóór aanwijzing worden voornamelijk ingebracht vanuit natuur en milieu. De impasse rondom het Wierdense Veld is tot zijn hoogtepunt gekomen tijdens de recente inspraakperiode op de ontwerp-aanwijzingsbesluiten Natura 2000. Van deze inspraakmogelijkheid is door alle partijen uitvoerig gebruik gemaakt om zijn/haar standpunt ten aanzien van het Wierdense Veld duidelijk te maken. In het bijzonder de Provincie Overijssel, Gemeente Wierden en LTO Noord hebben gepleit voor het schrappen van de aanwijzing tot Natura 2000-gebied. Andere partijen daarentegen, zoals Landschap Overijssel, Stichting Natuur en Milieu Wierden en de Natuurhistorische Vereniging, pleitten voor behoud van de aanwijzing.

Naar aanleiding van deze impasse hebben enkele van deze partijen onderling correspondentie gevoerd. Dit heeft geleid tot een verduidelijking van de standpunten van alle partijen, maar nog niet tot een concrete oplossing. Het onderzoek naar de haalbaarheid en betaalbaarheid van de instandhoudingsdoelstellingen is nu één van de maatregelen die een oplossing zou kunnen bieden voor het krijgen van een eenduidig beeld van de gevolgen van de aanwijzing.

1.2 VRAAGSTELLING

Tegen bovenstaande achtergrond heeft de Provincie Overijssel ons gevraagd om (kort samengevat en in volgorde van de deelvragen in de opdrachtverlening):

- aan te geven welke maatregelen moeten worden genomen om de geformuleerde instandhoudingsdoelen te realiseren (deelvraag 1a);
- hiervan de kosten te ramen (deelvraag 1b);
- aan te geven hoe kosten te faseren in de tijd (deelvraag 1c);
- de maatregelen te vergelijken met ander beleid in deze regio (deelvraag 1d);

- de economische en andere gevolgen te beschrijven voor de omliggende agrarische bedrijven (deelvraag 1e);
- de positieve gevolgen van de aanwijzing als Natura 2000-gebied te benoemen (deelvraag 1f);
- aan te geven welke dekkingsmogelijkheden er zijn voor de Natura 2000 maatregelen en vanuit de andere beleidsvelden (deelvraag 1g);
- een methodiek te leveren voor het vaststellen van wat haalbaar en betaalbaar is in het licht van de Natura 2000-beheerplannen (hoofdvraag 2); en
- de door het Rijk gehanteerde criteria voor de aanwijzing te controleren op consistentie (hoofdvraag 3).

1.3

WERKWIJZE

Conform de opdracht is deze studie uitgevoerd als een ‘quickscan’, op basis van bestaande gegevens en zonder nader onderzoek. Daarbij is dankbaar gebruikt van aangereikte rapporten en persoonlijke inzichten van diverse materiedeskundigen. Het Wierdense Veld is gelukkig een gebied waar al veel informatie voorhanden is, vaak ook van zeer recente datum. Daarnaast hebben wij ons uitvoerig laten informeren door de vertegenwoordigers van zowel het Waterschap Regge en Dinkel (dhr. J. Medenblik) als de agrarische sector (dhr. H. Wassink). Ook van de gemeenten Wierden en Hellendoorn, de Provincie en Landschap Overijssel ontvingen wij belangwekkende informatie.

Voor deze studie was door de Provincie vanuit de verschillende betrokken sectoren een klankbordgroep geformeerd. Met deze klankbordgroep hebben wij gedurende het project vier keer overlegd, in een opmerkelijk plezierige en constructieve sfeer. De samenstelling van de klankbordgroep is weergegeven in bijlage 1.

HOOFDSTUK

2 Het Wierdense Veld: de huidige ecologische toestand

2.1

KORTE GEBIEDSKARAKTERISTIEK

Het Wierdense Veld is een heidegebied tussen Nijverdal en Wierden in de provincie Overijssel. Sinds 1968 is het gebied (circa 400 ha) in beheer bij Landschap Overijssel. Toen het reservaat werd ingesteld bestond het Wierdense Veld uit verdroogd hoogveen en heidevelden. De maatregelen die vanaf 1967 zijn genomen (afdamming van sloten, begrazing, branden, verwijderen bosopslag, doen verdwijnen meeuwenkolonie) hebben ervoor gezorgd dat de achteruitgang tot staan is gebracht.

Het Wierdense Veld is een restant van een ooit uitgestrekt veenlandschap in Twente. Het gebied is gevormd in een laagte tussen de hoge stuwwal van de Hellendoornse Berg en de Holterberg, en de lage stuwwal van Wierden en Hooge Hexel. In die laagte hebben zich heide en hoogveen gevormd. Het gebied is grotendeels afgegraven voor de turf. Enkele delen, waar nu het natuurgebied ligt, waren zo nat, dat ontginning achterwege bleef. De oorzaak van deze zompige toestand was een slecht doorlatende laag tussen enkele dekzandruggen. Op deze dekzandruggen komt nu droge heide voor. Daartussen, in de natte delen, domineren vochtige en natte heidetypen. Op een aantal punten vindt hoogveenontwikkeling plaats met de daarvoor karakteristieke veenmossoorten. Op veel meer plaatsen komen veenputten voor met een sterke ontwikkeling van waterveenmos. Waterveenmos is een soort die niet of nauwelijks tot hoogveenvorming leidt. In veel veenputten is de waterhuishouding verstoord. Het water stroomt zijdelings weg en/of er is sprake van verticale wegzijging door de (soms dunne) veenbodem naar de onderliggende zandlaag. Door de verstoorde waterhuishouding en de hiermee samenhangende interne verrijking van de bodem heeft zich hier een dichte grasmat met pijpenstrootje ontwikkeld.

2.2

HUIDIGE ECOLOGISCHE TOESTAND

Een door de Minister van LNV ingesteld deskundigenteam hoogveenen bracht in 2005 een uitgebreid rapport uit over de ecologische toestand van het Wierdense Veld. De onderstaande conclusies zijn afkomstig uit dit rapport (Tomassen et al., 2005).

In 1979, 1990, 1998 en 2003 zijn er vegetatiekarteringen uitgevoerd. Door deze karteringen te vergelijken kan een aantal trends worden vastgesteld.

In 1979 was het areaal natte heide beperkt tot de zuidwesthoek. Sindsdien is de oppervlakte natte heide toegenomen, evenals de voor natte heide kenmerkende soorten. De droge heide vegetaties zijn daarentegen in kwaliteit achteruitgegaan. Veel korstmossrijke heide is verdwenen, evenals heide met borstelgras. De vergrassing door pijpenstrootje is tussen 1979 en 1990 sterk verminderd. Maar in 2003 bleek deze ontwikkeling toch weer te zijn omgedraaid, waardoor het beeld vergelijkbaar was met 1979.

In 1979 waren in het zuidwesten, het noordoosten en in het noordwesten nog bultvormende veenmossen aanwezig, het begin van actieve hoogveenvorming. In de jaren daarna hebben deze veenmossen zich uitgebreid. Op deze locaties zijn ook in 1990 en in 2003 weer hoogveenbulten gevonden, alleen de hoogveenbulten aan de westzijde van de Prinsendijk zijn niet meer teruggevonden. Daarnaast zijn in 2003 verspreid door het terrein kleine populaties van soorten van hoogveenbulten aangetroffen. De hoogveenbultvegetaties lijken zich al met al de laatste jaren te hebben uitgebreid, hoewel in beperkte mate. De omstandigheden zijn blijkbaar nog niet optimaal voor de vorming van hoogveenbulten, laat staan van actief hoogveen. De meeuwenkolonie in het gebied is sinds 1989 verdwenen. Hierdoor is de eutrofiëring van het gebied afgenomen. In een deel van de veenputten vindt ontwikkeling naar hoogveenvegetaties plaats en kan gesproken worden van begin van hoogveenherstel. Hiervan was in 1979 nog geen sprake; de ontwikkeling is van de afgelopen 30 jaar. In de veenputten met een zandbodem of een dunne veenlaag is de ontwikkeling nog niet op gang gekomen. De groei van veenmossen wordt hier beperkt door de sterke wegzijging van water naar het zandpakket.

2.3

DE BELANGRIJKSTE ONTWIKKELINGEN

De belangrijkste ontwikkelingen in de vegetatie die uit de drie opeenvolgende karteringen kunnen worden afgeleid zijn de volgende (teksten uit Tomassen et al., 2005):

- Vrijwel alle indicatoren van een voedselrijker milieu zijn de afgelopen 13 jaar duidelijk achteruit gegaan, behalve in sommige randzones. Daarmee is het doel van een voedselarm, zuur systeem grotendeels bereikt in het Wierdense Veld.
- Het droge heidetype 'borstelgrasheide' is fors achteruit gegaan, waarschijnlijk door het staken van het brandbeheer.
- Het gebied blijft zwaar vergrast.
- Er zijn minder aanwijzingen voor eutrofiëring in de veenputten, waarschijnlijk als gevolg van het verdwijnen van de kokmeeuwenkolonies.
- Er is sprake van een beperkte uitbreiding van het doeltypen 'natte heide' en van hoogveenfragmenten.
- Zuurminnende soorten als Waterveenmos en Veenpluis hebben zich in het gebied gevestigd en uitgebreid, waarschijnlijk als gevolg van het afsluiten van drainerende

sloten in en om het gebied. In de laagste delen is weer over grote delen een veenmosdek ontstaan van Waterveenmos. Dit heeft waarschijnlijk een positief effect op de hydrologie van het gebied: het veenmostapijt houdt beter water vast en mogelijk is ook de wegzijging minder.

- Tot nu toe is niet of nauwelijks waargenomen dat er vanuit de Waterveenmos/Veenpluis tapijten verdere successie plaatsvindt richting hoogveen. Het opvallend hoge aandeel Waterveenmos in deze natte heide duidt er op dat de waterstand nog wel te sterk fluctueert. De hoogveenrestanten lijken zich ook te hebben uitgebreid, maar zijn op de meeste plekken nog slechts fragmentair ontwikkeld. De hoogveenvegetaties zijn beperkt tot de bodems met een dik veenpakket.
- Veenputten zonder begroeiing functioneren waarschijnlijk als waterafvoer voor het omliggende gebied: de wegzijging is hier groot en via slootjes en veenputjes wordt hiermee water aan het omliggende natuurgebied onttrokken.

2.4

PERSPECTIEF

Door een reeks van interne maatregelen in het natuurgebied heeft de sterk verarmde vegetatie van het Wierdense Veld zich in de afgelopen veertig jaar sterk verbeterd. Veenmos heeft zich volop in het gebied gevestigd. Er is zelfs sprake van een aantal hoogveenbulten. Maar van echte hoogveenvorming is nog geen sprake. Door de aanwezigheid van hoogveenrestanten heeft het gebied ecologisch gezien wel de potentie om zich te herstellen.

HOOFDSTUK

3

Natura 2000-beleid en
het Wierdense Veld

3.1

INLEIDING

Natura 2000 is de term die wordt gebruikt voor het door de Europese Commissie beoogde stelsel van Europese natuurgebieden. De Europese Commissie wil hiermee de belangrijkste habitats en leefgebieden van zeldzame soorten in Europa veiligstellen. De wetgeving hiervoor is neergelegd in de Europese Vogelrichtlijn (uit 1979) en de Europese Habitatrichtlijn (uit 1992). In 2005 zijn beide richtlijnen door Nederland in de Nederlandse wetgeving verwerkt. Voor de te beschermen natuurgebieden is dit gebeurd in de Natuurbeschermingswet 1998.

Voor deze quickscan zijn van belang: de begrenzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied, de instandhoudingsdoelen, het beheerplan en het hiermee samenhangende vergunningenbeleid. Deze vloeien rechtstreeks voort uit het Europese beleid. Daarnaast is de schadecompensatieregeling van artikel 31 van de Natuurbeschermingswet van belang. Deze onderwerpen komen in dit hoofdstuk aan bod.

3.2

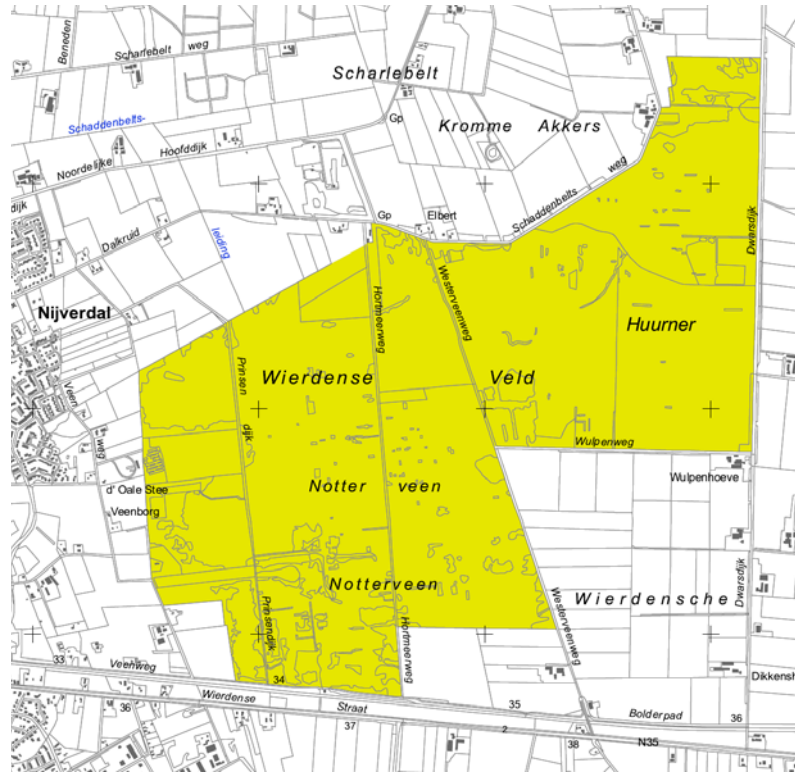
BEGRENZING VAN HET NATURA 2000-GEBIED 'WIERDENSE VELD'

De begrenzing uit het conceptaanwijzingsbesluit van het Wierdense Veld is aangegeven in afbeelding 3.1. Het gebied omvat de deelgebieden Notterveen en Huurnerveen ten oosten van Nijverdal en ten noorden van de spoorlijn Zwolle-Almelo. Bestaande wegen, bebouwing en verhardingen maken geen deel uit van het aangewezen gebied. Dit op grond van de exclaveringsformule die voor alle Natura 2000-aanwijzingen geldt.

Afbeelding 3.1

Begrenzing Natura 2000-gebied Wierdense Veld.

Bron: Ministerie van LNV.

3.3**INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN**

Op landelijk niveau zijn, per landschapstype, kernopgaven geformuleerd. Het Wierdense Veld is onderdeel van het Hoogveenlandschap. Er zijn door het Ministerie van LNV in het concept-aanwijzingsbesluit twee kernopgaven voor dit landschapstype geformuleerd:

1. **6.05 Natte heiden:** Kwaliteitsverbetering en vergroting oppervlakte vochtige heiden H4010 en pioniervegetaties met snavelbiezen H7150 en actieve hoogvenen (heideveentjes) *H7110_B.
2. **7.02 Initiëren hoogveenvorming:** Op gang brengen of continueren van hoogveenvorming in herstellende hoogvenen H7120 in kansrijke situaties, met het oog op ontwikkeling van actieve hoogvenen (hoogveenlandschap) *H7110_A (waar nodig uitbreiding oppervlakte H7120). Instandhouding van huidige relicten als bronpopulaties fauna. Herstel van grote veengebieden met voldoende rust o.a. voor kraanvogel A127.

Uit deze kernopgave zijn vervolgens gebiedsspecifieke doelen opgesteld (instandhoudingsdoelstellingen). Deze zijn verwoord in het gebiedendocument (Ministerie van LNV, 2006). Voor het Wierdense Veld zijn dat de volgende:

- **H4010 Noord-Atlantische vochtige heide met Erica tetralix**
Doel: Behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit vochtige heiden, hogere zandgronden (subtype A).

Toelichting: Het habitatype vochtige heiden op hogere zandgronden (subtype A) is aanwezig op minerale bodems met een venige bovengrond. Met vernattingsmaatregelen is een verdere verbetering van de kwaliteit te verwachten. De heidevegetaties op het verdroogde hoogveen worden niet tot dit habitatype gerekend, maar maken onderdeel uit van habitatype H7120 herstellende hoogvenen. Nederland is van zeer groot belang voor het habitatype vochtige heiden, hogere zandgronden (Subtype A). Gezien de huidige staat van instandhouding is een bijdrage van dit gebied aan de kwaliteitsverbetering van belang. Het betreft een van de weinige gebieden in Nederland waar een overgang van zandgronden met vochtige heiden naar hoogvenen nog aanwezig is.

- **H4030 Droge Europese heide**

Doel: Behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit.

Toelichting: Het habitatype droge heiden komt vooral voor op minerale bodem. De heiden op veenbodem worden tot H7120 herstellende hoogvenen gerekend.

- **H7120 Aangetast hoogveen waar natuurlijke regeneratie nog mogelijk is**

Doel: Behoud oppervlakte en verbetering kwaliteit. Enige achteruitgang in oppervlakte ten gunste van habitatype H7110 actieve hoogvenen, hoogveenlandschap (subtype A) is toegestaan.

Toelichting: Het huidige areaal herstellende hoogvenen is door vervening en verdroging sterk aangetast. De overgangen naar droge en natte heide, met onder andere slenkgemeenschappen en veenbossen, zijn soortenrijk. Kwaliteitsverbetering kan gerealiseerd worden en maakt ook op termijn de ontwikkeling van habitatype actieve hoogvenen, hoogveenlandschap (subtype A) mogelijk. De heidevegetaties en de bossen op het verdroogde hoogveen worden niet tot habitatypen H4010 vochtige heiden, hogere zandgronden (subtype A) en H91D0 hoogveenbossen gerekend, maar maken onderdeel uit van herstellende hoogvenen. Instandhouding tevens van belang voor een samenhangend netwerk voor fauna.

- **H7110 *Actief hoogveen (Complementair doel¹)**

Doel: Ontwikkeling habitatype actieve hoogvenen, hoogveenlandschap (subtype A).

Toelichting: Het habitatype actieve hoogvenen, hoogveenlandschap kan weer hersteld worden door middel van kwaliteitsverbetering van habitatype H7120 herstellende hoogvenen. Herstel van het oorspronkelijke oppervlak is niet meer mogelijk. De ligging in een 'zadel' van het dekzandlandschap maakt herstel in kleinere kernen van het gebied realistisch. De successie naar hoogveen verloopt echter langzaam, het type zal daarom voorlopig nog niet in het gebied voorkomen. Ontwikkeling is tevens van belang voor een samenhangend netwerk voor fauna.

De doelstellingen zullen na de inspraakperiode bij de definitieve aanwijzing worden vastgesteld.

3.4

BEHEERPLAN

De aanwijzing van het Wierdense Veld betekent dat binnen drie jaar na de aanwijzing een beheerplan zal moeten zijn opgesteld. In dit beheerplan dient onder meer het huidige gebruik te worden getoetst aan de instandhoudingsdoelen waarvoor het gebied is aangewezen. Dit geldt ook voor het gebruik in de omgeving dat op deze doelen mogelijk van negatieve invloed is. Echter, tot aan het moment van vaststelling van de beheerplannen kan het huidige gebruik in beginsel gewoon worden voortgezet. Aan het beheerplan voor het Wierdense Veld moet nog worden begonnen.

In een Natura 2000-beheerplan worden de natuurdoelen (i.c. de instandhoudingsdoelen) en het gebruik en het beheer van het gebied op elkaar afgestemd, waarbij de instandhoudingsdoelen leidend zijn. Het Natura 2000-beheerplan fungeert als toekomstig toetsingskader voor de vergunningverlening. Het in het Natura 2000-beheerplan opgenomen 'huidige gebruik' (waaronder het natuurbeheer) wordt daarmee vrijgesteld van de vergunningplicht voor de Natuurbeschermingswet. Het Natura 2000-beheerplan kan wel een aanpassing van het bestaande gebruik eisen wanneer dit strijdig is met de instandhoudingsdoelen.

In het Algemeen Overleg met de vaste Kamercommissie voor LNV van 13 februari 2008 heeft Minister Verburg ingestemd met de wens van een meerderheid van de Tweede Kamer om de definitieve aanwijzing van een aantal Natura 2000-gebieden uit te stellen tot eind december 2010. De toezegging geldt niet voor de gebieden waarvoor het Rijk zelf de beheerplannen opstelt. Het Wierdense Veld behoort tot de gebieden waarvoor de definitieve aanwijzing wél kan worden uitgesteld. De periode waarbinnen de beheerplannen worden geschreven blijft gelijk. Daardoor krijgen de Provincies nu van de Minister tot september 2009 de tijd om de beheerplannen in concept op te stellen. Nieuwe inzichten die relevant zijn voor de doelen en begrenzingen kunnen hierdoor worden meegewogen. Pas daarna zal de minister de procedure voor aanwijzing in werking stellen. Voorwaarde is dat de Provincies met de Minister een bestuursovereenkomst aangaan met resultaatsverplichtingen over het opstellen van de beheerplannen. Onduidelijk is welke voorwaarden daarin concreet worden opgenomen.

Onderdeel van de toezegging van de Minister is dat instandhoudingsdoelen tussen verschillende gebieden nu kunnen worden gesaldeerd. Voor het Wierdense Veld heeft dat

---

¹ Een complementair doel is geen reden voor de aanwijzing en wordt niet verplichtend voorgeschreven door de Habitatrichtlijn. Het duidt er op dat het complementaire instandhoudingsdoel kansrijk is, gegeven de overige, wettelijk voorgeschreven instandhoudingsdoelen.

echter nauwelijks betekenis, omdat andere gebieden binnen de provincie Overijssel zich niet of nauwelijks lenen voor de instandhoudingsdoelen 'natte heide' en 'herstellend hoogveen'. Bovendien hebben dergelijke doelstellingen ook elders consequenties voor de omgeving.

3.5

SCHADECOMPENSATIE EN NATURA 2000-GEBIEDEN

Artikel 31 van de Natuurbeschermingswet 1998 biedt in beginsel mogelijkheden voor schadevergoeding als door de aanwijzing aantoonbare schade wordt geleden. De Nota van antwoord m.b.t. de aanwijzing van Natura 2000-gebieden (december 2007) stelt dat de aanwijzing van gebieden op zichzelf geen beperkingen meebrengt en dus niet snel tot het recht op een schadevergoeding leidt (pag. 77). Het vergoeden van (plan)schade voor het verdwijnen van niet-gebruikte mogelijkheden is bovendien volgens de Nota van antwoord niet aan de orde wanneer het verdwijnen daarvan voor betrokkenen voorzienbaar was (pag. 78). De Minister van LNV wijst daarbij op het bestaan van standaard jurisprudentie op dit punt. Aangezien de aanwijzing van de Natura 2000-gebieden al geruime tijd in voorbereiding is, stelt de Minister dat de gevolgen daarvan voorzienbaar zijn geweest. Pas wanneer de belanghebbende indertijd al het concrete voornemen had om van zijn uitbreidingsmogelijkheden gebruik te maken en daarvan ook duidelijk blijkt had gegeven, is een beroep op artikel 31 mogelijk succesvol.

HOOFDSTUK

4 Overig beleid m.b.t.

het Wierdense Veld

Deelvraag 1d uit de opdracht is gericht op het in kaart brengen van overige beleidsdoelstellingen met betrekking tot het Wierdense Veld. Worden er om andere redenen al maatregelen genomen die de Natura 2000 doelstellingen ondersteunen of juist tegenwerken? Hiervoor hebben wij een korte beleidsscan uitgevoerd. Het overige beleid bespreken wij voor de diverse bestuurslagen.

4.1

EUROPEES BELEID

Naast de Europese Vogelrichtlijn en de Europese Habitatrichtlijn zijn de volgende EU-richtlijnen voor het Wierdense Veld mogelijk relevant:

- Kaderrichtlijn Water
- Nitraatrichtlijn
- IPPC-richtlijn (IPPC-veehouderij)

En in de toekomst:

- Grondwaterrichtlijn.

4.1.1

KADERRICHTLIJN WATER

De Kaderrichtlijn Water formuleert doelen en maatregelen voor oppervlaktewater en grondwaterlichamen. Doelen en maatregelen hebben betrekking op de chemische én de ecologische kwaliteit. Samen krijgen deze vorm in een stroomgebiedbeheersplan. De Kaderrichtlijn wordt in Nederland toegepast op zogeheten waterlichamen en op grondwatervoorkomens die op een nationale lijst staan. Het Wierdense Veld wordt als terrestrisch systeem niet als oppervlaktewaterlichaam gezien, ondanks dat het zeer nat is. Echter, via het grondwater is de Kaderrichtlijn wel van toepassing. De Kaderrichtlijn verplicht lidstaten om te zorgen voor een passende waterhuishouding voor alle Natura 2000-gebieden. Deze eis heeft een wettelijk karakter en kan via de rechter worden afgedwongen. Alle Natura 2000-gebieden zijn opgenomen in het KRW-register van te beschermen grondwatervoorkomens. Nederland geeft hieraan invulling door het opstellen van GGOR's, maatregelenpakketten voor het gewenste grond- en oppervlaktewater regime.

Voor de directe omgeving van het Wierdense Veld zijn twee GGOR's aan de orde: voor de oostkant is een GGOR opgesteld voor het gebied rond de Hoogelaarsleiding. Voor de noordkant is een GGOR in voorbereiding: de GGOR Schaddenbeltsleiding. Of hiermee voldoende aan de eisen van de Kaderrichtlijn Water wordt voldaan is overigens de vraag.

4.1.2 **NITRAATRICHTLIJN**

De Nitraatrichtlijn stelt eisen aan de bemesting van landbouwgrond. De richtlijn beperkt niet alleen de uitspoeling van nitraat en andere meststoffen naar het grond- en oppervlaktewater, maar ook de uitstoot van ammoniumverbindingen (o.a. ammoniak) naar de lucht. Ammoniak en ammonium zijn belangrijke bronnen van vergrassing en eutrofiëring in heide- en veengebieden. De normstelling in Nederland is via een derogatie (onthefving) voor grasland hoger dan in de rest van Europa. De derogatie is tijdelijk en te verwachten is dat de normen in de komende jaren flink worden aangescherpt. Dit zal gunstig uitwerken op de kwaliteit van de natuur van het Wierdense Veld.

4.1.3 **IPPC-RICHTLIJN**

De IPPC-richtlijn (IPPC-veehouderij) verplicht gemeenten om er op toe te zien dat veehouderijbedrijven in milieuopzicht zijn voorzien van de best beschikbare technieken. Deze richtlijn heeft in Nederland nog weinig navolging gekregen, maar dient in de komende jaren te worden uitgevoerd. Dit zal betekenen dat de ammoniakemissie vanuit de stalinrichtingen zowel landelijk als in de omgeving van het Wierdense Veld wordt verminderd. De richtlijn is vooral van toepassing op intensieve veehouderijbedrijven.

4.1.4 **GRONDWATERRICHTLIJN**

De Grondwaterrichtlijn zal de Kaderrichtlijn Water aanvullen door meer eisen te stellen aan de kwaliteit van het grondwater, onder meer op het punt van vermestende stoffen. Omdat het Wierdense Veld vooral een inzigtgebied is, zal de Grondwaterrichtlijn niet van invloed zijn op de kwaliteit van de natuur in het Wierdense Veld.

4.2 **RIJKSBELEID**

4.2.1 **ECOLOGISCHE HOOFDSTRUCTUUR**

De Nota Ruimte regelt de planologische bescherming van onder meer de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Het Wierdense Veld is eveneens aangemerkt als EHS. Hiervoor gelden regels voor nieuwe activiteiten die de kwaliteit van de natuur mogelijk negatief kunnen beïnvloeden (nee, tenzij afwegingskader, spelregels EHS). Deze regels zijn op hoofdlijnen vergelijkbaar met die van het Natura 2000 regime. Belangrijk is dat voor EHS-gebieden een financieel instrumentarium beschikbaar is: het Programma Beheer. Dit programma omvat onder andere twee belangrijke (provinciale) subsidieregelingen: de

Subsidieregeling natuurbeheer (PSN) en de Subsidieregeling agrarisch natuurbeheer (PSAN). Ook stelt het Rijk geld beschikbaar voor kwaliteitsverbetering van bestaande natuurgebieden die als gevolg van milieuverontreiniging onder druk staan (Regeling effectgerichte maatregelen).

4.2.2

AMMONIAKBELEID

Voor ammoniak gelden twee naast elkaar staande regimes: het interim Toetsingskader ammoniak en Natura 2000 (Toetsingskader) en de Wet ammoniak en veehouderij (Wav).

De Wet ammoniak en veehouderij bepaalt dat de oprichting van een nieuwe veehouderij binnen een 'zeer kwetsbaar gebied' of in de zone 250 meter eromheen in beginsel niet is toegestaan. Het Wierdense Veld is aangemerkt als een 'zeer kwetsbaar gebied' in de zin van de Wav. Uitbreiding van een bestaande intensieve veehouderij is in een beperkt aantal gevallen daarentegen wel toegestaan. Melkveehouderijbedrijven mogen binnen een straal van 250 meter van het natuurgebied, ongeacht de werkelijk veroorzaakte depositie, uitbreiden tot 200 stuks melkkoeien en 140 stuks jongvee. Daarbuiten gelden voor melkveebedrijven op het gebied van ammoniak geen beperkingen.

Van het Toetsingskader ammoniak en Natura 2000 bestaat op dit moment een interim-versie, die nog niet door jurisprudentie is getoetst. De interim-versie geldt tot aan de vaststelling van het beheerplan; in het beheerplan moeten meer definitieve afspraken worden opgenomen. Voor de veehouders in de omgeving van het Wierdense Veld biedt dit mogelijk enige ruimte, omdat ammoniak hier niet als een dominante factor voor de ontwikkeling van de gewenste natuurwaarden wordt gezien. De verwachting is echter, dat desondanks slechts beperkt kan worden afgeweken van het generieke toetsingsbeleid.

Het Toetsingskader geldt alleen voor aanpassing van agrarische bedrijven, niet voor bestaand gebruik. Het is de bedoeling van het Ministerie van LNV om onderdelen van het toetsingskader op te nemen in een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB). De publicatie hiervan wordt verwacht in de loop van 2008.

Op grond van het (interim-)toetsingskader kunnen veehouderijbedrijven bij Natura 2000-gebieden, ongeacht de afstand, uitbreiden tot maximaal 5 procent van een voor dat gebied vastgestelde maximum ammoniakdepositie (de 'kritische depositiewaarde') of, door gebruik te maken van emissiearme technieken, binnen de huidige depositie. Daarnaast mogen graasdierhouderijen ook uitbreiden als zij lokaal grondgebonden zijn.

Volgens de huidige jurisprudentie mogen vergunningaanvragen nog niet aan het interim-toetsingskader worden getoetst zolang de gebieden niet onherroepelijk zijn aangewezen, tenzij op dit punt een zienswijze is ingebracht die hier expliciet om vraagt (bron: J. Reefhuis, gemeente Wierden). In dat geval geldt de directe doorwerking van de Habitatrichtlijn. Het

interim-Toetsingskader geldt daarbij als actueel inzicht. Het is ook dan in de praktijk (mede) bepalend voor de toetsing van uitbreidings- of nieuwbouwplannen van agrarische bedrijven.

4.3 **PROVINCIAAL BELEID**

4.3.1 **STREEKPLAN 2000+**

Het Streekplan van Overijssel is relatief gedateerd. De provincie werkt aan de voorbereiding van een nieuw plan. Tijdens de looptijd van dit plan is de zonering voor intensieve veehouderijbedrijven aangepast aan het later verschenen Reconstructieplan.

Het Wierdense Veld zelf wordt in het streekplan Overijssel 2000+ aangemerkt als zone IV: ‘gebieden met hoge natuur- en landschapswaarden (ecologische hoofdstructuur) en met bijzondere waarden van cultureel erfgoed’. Dergelijke gebieden moeten worden ontzien. Het grootste deel van het omliggende landbouwgebied wordt aangemerkt als zone I: ‘voor landbouw goed ingerichte, relatief grootschalige gebieden, deels met karakteristieke openheid’. De waterhuishoudkundige situatie dient hier te worden afgestemd op de landbouw². Voor de verspreide natuurwaarden geldt geen bijzondere inspanning; de algemene milieukwaliteit is het uitgangspunt.

4.3.2 **NATUURGEBIEDSPAN OVERIJSSEL**

Het Natuurgebiedsplan Overijssel schetst het financieringskader voor de PSAN- en de PSN-regelingen voor respectievelijk het agrarisch natuurbeheer en het natuurbeheer in natuurgebieden. Het plan begrenst de gebieden en geeft aan welke natuurdoeltypen van overheidszijde zullen worden gesubsidieerd. Het Natuurgebiedsplan Overijssel benoemt geen concrete projecten.

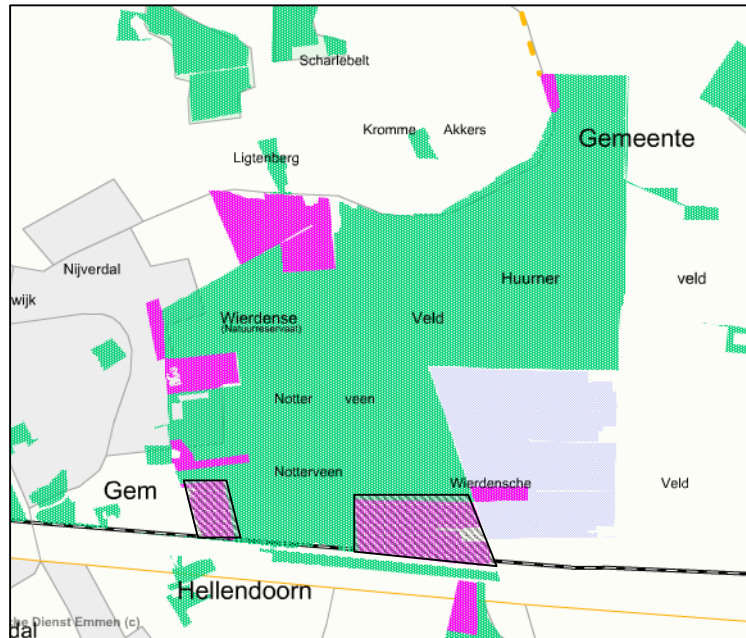
Het Natuurgebiedsplan vermeldt het volgende over het Wierdense Veld: “Het hoogveen is verdroogd en vergraven. Uit hydrologisch onderzoek is gebleken dat de verdroging echter niet op relatief korte termijn op te lossen is. De verbinding met het Notterveld is nu slecht, hiervoor wordt nieuwe natuur aangewezen in combinatie met een wildvoorziening bij de N35”.

Voor het Wierdense Veld zijn afspraken gemaakt over de verwerving van nieuwe natuur. Deze dienen de afronding van het natuurgebied waardoor een logischer hydrologisch geheel ontstaat en de verdroging beter kan worden bestreden. Een fors deel van de als ‘nieuwe natuur’ aangeduide gronden is inmiddels aangekocht. Er resteert nog 43 ha aan te kopen gebied. De kosten hiervan zijn opgenomen in de begroting van het Provinciaal meerjarenprogramma (pMJP).

² In het Waterhuishoudingsplan is hier voor de directe omgeving van het Wierdense Veld een voorbehoud gemaakt. Zie hiervoor par. 4.3.4.

Figuur 4.1

Gebieden aangeduid als nieuwe natuur rond het Wierdense Veld. (Bron: Groenloket, website provincie Overijssel.) De gearceerde delen zijn nog niet aangekocht

Ten slotte is van belang dat deelgebied 1 in het voorontwerp van de herbegrenzingsnotitie EHS van de Provincie Overijssel is opgenomen als (uitbreiding van de) Ecologische Hoofdstructuur. Uitgangspunt van de Provincie is dat de hydrologische buffers die nodig zijn om de natuurdoelen in de EHS en Natura 2000-gebieden te halen deel uitmaken van de EHS en zonodig via herbegrenzing van de EHS in de EHS worden opgenomen. Hiermee is de financiering van benodigde grondverwerving en beheer van deze hydrologische buffers gedekt.

4.3.3

RECONSTRUCTIEPLAN SALLAND-TWENTE

Het Reconstructieplan Salland-Twente is de uitwerking van de Reconstructiewet concentratiegebieden varkenshouderij voor Salland en Twente. In het Reconstructieplan is het gehele gebied opgedeeld in drie zones: extensiveringsgebied, verwevingsgebied en landbouwontwikkelingsgebied. Het Reconstructieplan beoogt door deze zonering een betere scheiding van functies in het landelijk gebied te bereiken. Deze zonering treedt in de plaats van de zonering in het Streekplan, die van oudere datum is. De vertaling van de doelen uit het reconstructieplan dient te gebeuren in de bestemmingsplannen en in de toekomstige omgevingsplannen.

De directe omgeving van het Wierdense Veld is, net als het natuurgebied zelf, aangewezen als extensiveringsgebied. Het gaat om een strook van circa 250 m. Hier krijgen volgens het Reconstructieplan natuur, en als deze aan de orde zijn, wonen en recreatie voorrang. Voor intensieve veehouderijbedrijven zijn hier geen of slechts beperkte ontwikkelingsmogelijkheden. Uitbreiding en hervestiging zijn ongewenst. Voor vertrek uit deze zone stelt de

Provincie geld ter beschikking. De beleidsregels voor de financiering van de uitplaatsing, gelden echter niet voor melkveebedrijven. Er liggen zes bedrijven, vooral melkveebedrijven, geheel of gedeeltelijk in de extensiveringszone rond het Wierdense Veld.

Het overige gebied om het Wierdense Veld buiten de zone van 250 meter is verwevingsgebied. Een verwevingsgebied is gericht op de verweving van landbouw, wonen en natuur. In een verwevingsgebied is hervestiging of uitbreiding van de intensieve veehouderij mogelijk mits de ruimtelijke kwaliteit of functies van het gebied zich daar niet tegen verzetten.

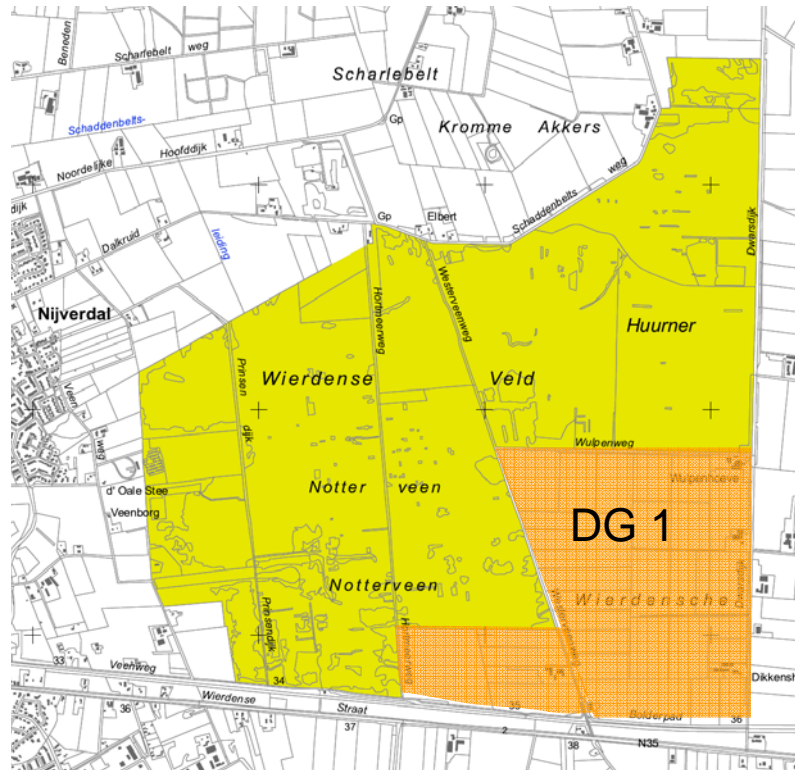
4.3.4 WATERHUISHOUDINGSPLAN/GGOR

In het Waterhuishoudingsplan Overijssel 2000+ wordt het Wierdense Veld aangeduid als een gebied met de aanduiding 'Waterbeheer gericht op natuur en landschap', ofwel 'Streefbeeld kwaliteitswater'. Dit betekent dat over de streekplanzonering van de Provincie rond het Wierdense Veld een planologische bufferzone wordt aangehouden voor het waterbeleid. Deze zone wordt aangemerkt als een 'wateraandachtsgebied'. De gevolgen van het 'streefbeeld kwaliteitswater' voor de landbouw komen in hoofdlijnen erop neer, dat bestaande agrarische bedrijven rond het Wierdense Veld, met inachtneming van bestaande (landelijke) wet- en regelgeving, de huidige bedrijfsvoering kunnen voortzetten. Er zullen echter geen wijzigingen in het watersysteem worden doorgevoerd ten gunste van de landbouw, die schadelijk zijn voor de natuurdoelen in het natuurgebied. Wel zal de landbouw worden gevraagd maatregelen te treffen, gericht op het realiseren van de normen van 'kwaliteitswater' en/of andere doelen in het kader van het Milieubeleidsplan. Deze worden gebiedsgericht uitgewerkt. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan omschakeling naar andere teelten, die andere eisen stellen aan de waterhuishouding en/of gewasbeschermingsmiddelen.

Voor het stroomgebied van de Hoogelaarsleiding, aan de oostrand van het Wierdense Veld, is met de gebiedspartners een GGOR (Gewenst Grond- en Oppervlaktewater Regime) uitgevoerd. Het resultaat van dit project is een rapportage uit december 2002 met een set maatregelen. Voor deze maatregelen bestond indertijd draagvlak, zowel bij de landbouw als bij Landschap Overijssel. De maatregelen hebben betrekking op de waterconservering, het verplaatsen of verminderen van de waterwinning Wierden met 3,4 miljoen m³, het verbreden en verondiepen van de Hoogelaarsleiding en aanpassing in de ontwatering. De maatregelen voor het landbouwgebiedje tussen de Westerveenweg en de Dwarsdijk ('Deelgebied 1') moesten in 2002 nog verder worden uitgewerkt; tot op heden is dit nog niet gebeurd. In december 2006 is de besluitvorming over het GGOR door de Provincie tijdelijk stilgelegd in afwachting van de gevolgen van de aanwijzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied voor het ammoniakbeleid. Mede door de komst van het interim-Toetsingskader ammoniak voor Natura 2000-gebieden is deze duidelijkheid nu in belangrijke mate geschapen.

Figuur 4.2

Ligging van "Deelgebied 1"

Voor het stroomgebied van de Schaddenbeltsleiding, aan de noordwestrand van het Wierdense Veld, is onlangs een GGOR-project van start gegaan.

4.3.5

VERPLAATSING WATERWINNING

De Provincie Overijssel heeft met het drinkwaterbedrijf Vitens afgesproken dat de waterwinning 'Wierden' duurzaam wordt gemaakt. De waterwinning onttrekt het gehele jaar water, maar veroorzaakt vooral in de droge zomerperiode een daling van de grondwaterspiegel. De capaciteit zal ten zuiden van Wierden in het gebied Rectum-Ypelo weer worden opgebouwd. Vitens heeft voor de beide putvelden aan de westkant van Wierden een vergunning voor de winning van maximaal 8 miljoen m³. Feitelijk is nooit meer dan 7 miljoen m³ en in de periode 1995 tot 2003 zelfs minder dan 6 miljoen m³ onttrokken. Er ligt een afspraak uit 2002 om de daadwerkelijke winning 'Wierden' terug te brengen tot maximaal 5,5 miljoen m³, in afwachting van het duurzaam maken van de winning en behoudens calamiteiten. De huidige capaciteit ligt sinds 2003 weer rond de 6,9 miljoen m³ (Vitens, 2007). Dit is veroorzaakt door het uitvallen van de winning Weerseloseweg te Enschede als gevolg van de brand bij Vredenstein in augustus 2003

In het concept-MER voor de waterwinning Wierden zijn twee varianten opgenomen voor het duurzaam maken van de winning Wierden. In de onderstaande tabel zijn deze varianten weergegeven. In beide varianten is het noodzakelijk rondom het nieuwe puttenveld ten

zuiden van Wierden buffergebieden aan te leggen. Bij variant 1 gaat het om het buffergebied Dakhorst. In variant 2 komt daar het buffergebied Kippershoek bij. Voor het realiseren van de buffers wordt landbouwgrond uit productie genomen.

Capaciteiten waterwinning zoals opgenomen in het concept-MER					
	Wierden		Rectum-Ypelo		
	Puttenveld 1	Puttenveld 2	Puttenveld 3	Vergunde capaciteit	Benodigde buffers Rectum-Ypelo
Huidige situatie	5,6	2,4		8	
Variant 1	3	3	2	8	1
Variant 2	1	3	4	8	2

Bron: concept-MER Verplaatsing waterwinning Wierden

Het voornemen is om een deel van de winning te verplaatsen naar de omgeving van Rectum en Ypelo, met behoud van de totaal vergunde capaciteit. In het concept-MER-Wierden wordt als concrete activiteit de verplaatsing van 2 of van 4 miljoen m³ genoemd. Deze laatste hoeveelheid komt overeen met de maximaal haalbare capaciteit in Rectum-Ypelo. In de studie voor de GGOR Hoogelaarsleiding is gerekend met een halvering van de winning (3,4 miljoen m³). Variant 1 zal in ieder geval worden uitgevoerd. Het realiseren van variant 2 draagt bij aan een totaalaanpak van de verdroging van het Wierdense Veld. Met andere woorden: ook de andere sectoren moeten bereid zijn om hun maatregelen te nemen, omdat anders de extra verplaatsing niet tot het gewenste effect voor het Wierdense Veld leidt.

In de kern van Nijverdal zal waarschijnlijk tevens de industriële winning KTC-Zuid worden gesloten. Hierdoor wordt de totale capaciteit van de winning van KTC teruggebracht van 1,8 miljoen m³ naar 1,58 miljoen m³ grondwater per jaar.

4.3.6

INVESTERINGSBUDGET LANDELIJK GEBIED

De Provincie is de belangrijkste financieringsbron voor maatregelen in het landelijk gebied. Deze financiering verloopt voornamelijk via het Investeringsbudget Landelijk Gebied. De Provincie Overijssel heeft hierover met het Rijk afspraken gemaakt in het Provinciaal Meerjaren Programma (PMJP). De afspraken gelden voor de periode 2007 – 2013. De afspraken betreffen resultaatverplichtingen.

Voor het Wierdense Veld is er in het PMJP dekking voor de verwerving van 43 ha nieuwe natuur uit het Natuurgebiedsplan (zie fig. 4.1).

Onderdeel van het ILG is de besteding van de zogeheten TOP-gelden voor de verdrogingsbestrijding. Voor de provincie Overijssel is in totaal € 30,4 miljoen beschikbaar.

De gelden zijn nog niet verdeeld, maar in beginsel is er ook voor het Wierdense Veld TOP-geld beschikbaar.

4.4 GEMEENTE HELLENDOORN

4.4.1 KRUIDENWIJK-ZUID EN GROENE BUFFERZONE

Aan de westzijde van het Wierdense Veld komt ten zuiden van de bestaande Kruidenwijk een laatste stedelijke uitbreiding: Kruidenwijk Zuid. Tussen deze nieuwe woonwijk en het Wierdense Veld wordt een groene bufferzone ingericht. In 2006 heeft al voor het deel ter hoogte van de bestaande Kruidenwijk een eerste inrichting plaatsgevonden, in combinatie met een compacte kavelruil en een wijziging van de afwatering afwaarts van het Wierdense Veld. Ook is in deze zone extra natuur begrensd (volgens de PSN-regeling) en zijn eerste stappen gezet in de richting van een recreatieve zonering. De bufferzone, die tevens de aanduiding 'Watersaandachtsgebied natuur' heeft, krijgt een overwegend groene, waterconserverende/bergende en recreatieve functie. Het te conserveren en te bergen water wordt in de bufferzone zo hoog mogelijk in het systeem gebracht. Dit is gunstig voor de waterhuishouding van het Wierdense Veld. Om ruimte te maken voor Kruidenwijk-Zuid en mede ten gunste van de bufferzone wordt één landbouwbedrijf uitgekocht. Daarmee zijn aan de directe westkant van het Wierdense Veld (behalve voor het houden van enig jongvee) geen landbouwbedrijven meer aanwezig.

4.4.2 BEDRIJVENTERREIN 'T LOCHTER

Aan de zuidkant van de Nijverdalsestraat/Wierdenssestraat worden voor de uitbreiding van het bedrijventerrein 't Lochter (Lochter III) twee agrarische bedrijven uitgekocht. Dit gebeurt mede om een provinciale ecologische verbindingzone uit het Streekplan te versterken. De gemeente spant zich, samen met de gemeente Wierden, Landschap Overijssel en een particuliere landgoedeigenaar in voor een faunavoorziening over de Rijksweg 35 door Rijkswaterstaat of de Provincie.

4.5 GEMEENTE WIERDEN

4.5.1 BESTEMMINGSPLAN BUITENGEBIED

In het bestemmingsplan buitengebied van de gemeente Wierden heeft het Wierdense Veld de bestemming 'natuur'. In de toelichting is aangegeven dat het natuurgebied bestemd is voor "het behoud, herstel en de ontwikkeling van de natuurlijke en landschappelijke waarden". Daarnaast zijn voorzieningen bestemd ten behoeve van de waterhuishouding, waaronder voorzieningen ten behoeve van het vasthouden, bergen, aan- en afvoeren van water. Ook zijn er voorzieningen bestemd voor extensief recreatief medegebruik, zoals onverharde wandel-, fiets- en ruiterspaden met daarbij behorende andere bouwwerken en andere werken.

Het omliggende terrein wordt in het bestemmingsplan aangemerkt als agrarisch. De agrarische gronden zijn bestemd voor de uitoefening van het agrarisch bedrijf "niet zijnde opslag van veevoer en agrarische producten. Andere bestemmingen zijn voorzieningen ten behoeve van de waterhuishouding, waaronder begrepen voorzieningen ten behoeve van het vasthouden, bergen, aan- en afvoeren van water, voorzieningen ten behoeve van extensief recreatief medegebruik, zoals onverharde en halfverharde wandel-, fiets- en ruiterspaden met daarbij behorende andere bouwwerken en andere werken.

Het voorontwerp van de actualisatie van het bestemmingsplan buitengebied heeft onlangs ter inzage gelegen bij de gemeente Wierden.

4.6

CONCLUSIE

De diverse beleidsnota's bieden ook zonder Natura 2000-aanduiding al een bijzondere bescherming aan het Wierdense Veld. Ook zijn er diverse initiatieven om maatregelen te nemen die, direct of indirect, positieve gevolgen hebben voor de natuurkwaliteit van het gebied. Ook zijn nu al diverse geldstromen beschikbaar om de kwaliteit van het natuurgebied te versterken. Er ligt een beleidsvoorstel om 'Deelgebied 1' uit te kopen en aan de EHS toe te voegen. Door een wijziging van het toetsingskader voor ammoniak komt een aantal bedrijven 'op slot' te zitten.

HOOFDSTUK 5

Benodigde maatregelen voor herstel

5.1 ACHTERGROND

De belangrijkste oorzaken van de stagnerende ontwikkeling van het natuurgebied Wierdense Veld zijn a) de verdroging van het veen en de natte of vochtige heiden en b) de eutrofiëring en verzuring van de bodem door inwaaiende meststoffen en ammoniak. Uit de diverse studies blijkt de situatie in het Wierdense Veld is als volgt:

5.1.1 VERDROGING

Verdroging is de grootste bedreiging voor het Wierdense Veld (DLG, 2007). Op dit moment komt er geen actief levend hoogveen voor in het Wierdense Veld. Wel zijn er diverse hoogveenrestanten en verspreide voorkomens van hoogveenvormende veenmossoorten. Door menselijke ingrepen is het watersysteem in de omgeving van het Wierdense Veld onnatuurlijk. In de huidige situatie stroomt een deel van het water vanuit het Wierdense Veld richting de drinkwaterwinningen nabij Wierden. In een natuurlijke situatie zouden de grondwaterstromen juist naar het Wierdense Veld toelopen (TNO, 1994). Voor het herstel van de natte vegetaties is het nodig om de wegzijging te verminderen en de Gemiddeld Laagste Grondwaterstand (GLG) te verhogen (Tomassen *et al.*, 2005). Hierdoor kan het systeem op een meer natuurlijke manier functioneren. Door het wegzijgen van het water verdroogt de bovenkant van het veen. Daardoor treedt er plaatselijk een forse interne eutrofiëring op van de vegetatie.

In 2006 heeft KIWA Waterresearch BV i.s.m. EEG Consult een knelpunten- en kansenanalyse uitgevoerd voor het Wierdense Veld. Hier kwam uit naar voren dat de verlaging van de grondwaterstand en de te grote fluctuatie daarin wordt veroorzaakt door

- interne en externe ontwatering
- grondwateronttrekking door drinkwaterbedrijven en overig bedrijfsleven
- vergraving van het veen en verdroging van de gliedelaag in het verleden
- grote laterale afvoer van veenwater door het vergraven van het veen in het verleden
- de verdieping van de Regge

Vochtige heide en herstellend hoogveen stellen verschillende eisen aan de waterhuishouding. Tabel 5.1 geeft hiervan een overzicht.

Tabel 5.1

Grondwatereisen van vochtige heide en (herstellend) hoogveen

Vochtige heide (4010_A)		Hoogveen (7110 & 7120)
Gemiddelde laagste grondwaterstand (GLG)		
Huidige situatie *	>120 cm –maaiveld	> 120 cm -maaiveld
Gewenste situatie**	0 tot >80 cm -maaiveld	0 tot 40 cm -maaiveld
Gemiddelde hoogste grondwaterstand (GHG) en Gemiddelde voorjaarswaterstand (GVG)		
Huidige situatie (GHG)*	0 tot 30 cm -maaiveld	0 tot 30 cm -maaiveld
Gewenste situatie (GVG)**	0 tot 40 cm –maaiveld	0 tot 25 cm –maaiveld
Gewenste grondwatertrap (I is zeer nat, VII is zeer droog)		
Gewenste situatie*	II of III	I

* gebaseerd op rapport 'Watermanagement Hoogelaarsleiding' (DLV, 2002)

** gebaseerd op waarden uit Handboek Natuurdoeltypen (Bal et al., 2005)

5.1.2

AANVOER VAN MESTSTOFFEN

Naast de verdroging speelt ook de aanvoer van meststoffen ('vermesting') door stikstofverbindingen uit luchtverontreiniging een rol in het al dan niet behalen van natuurdoelen. Een van de zeer zichtbare gevolgen is het vollopen van de drogere heidetypen met grasachtigen, in het bijzonder met het gras pijpenstrootje (*Molinia caerulea*)³.

Belangrijke eutrofiëringsbronnen in het Wierdense Veld zijn:

- Mineralisatie van (verdrogend) veen ('interne eutrofiëring').
- Inwaaien en neerslag van ammoniumverbindingen (waaronder ammoniak) vanuit de omgeving.
- Instroming van nutriëntenrijk oppervlaktewater vanuit de omringende landbouwgebieden in het verleden.

Alterra heeft een studie uitgevoerd naar ammoniakdepositie in de provincie Overijssel. Het betreft een modelstudie, waaraan nog een mate van onzekerheid is verbonden. Het onderzoek laat zien in welke mate overschrijding van de maximaal toelaatbare ammoniakdepositie in het Wierdense Veld plaatsvindt.

³ De 'vergrassing' van de heide kent meer oorzaken dan alleen de aanvoer van meststoffen. Onder meer de te grote fluctuaties van de grondwaterstand spelen hierbij eveneens een belangrijke rol.

Tabel 5.2

Huidige en toelaatbare ammoniakdepositie op vochtige heide en herstellend hoogveen in het Wierdense Veld

	Vochtige heide (4010_A)	Hoogveen (7110 & 7120)
Kritische depositiewaarde voor het Wierdense Veld (volgens interim Toetsings-kader ammoniak)	1.071 mol/ha/jaar	
Huidige ammoniakdepositie (in mol N/ha/jaar)	Gemiddeld 2.450 in de provincie Overijssel	
Maximaal toelaatbare ammoniakdepositie (in mol N/ha/jaar)	1.300	400-593
Overschrijding (afgerond)	bijna factor 2	factor 4 – 6

Uit dit staatje blijkt dat de huidige ammoniakemissies – uitgaande van de provinciale gemiddelden – circa twee tot zes keer te hoog zijn voor de beoogde instandhoudingsdoelen. Het Wierdense Veld ligt overigens vrij gunstig ten opzichte van de ammoniakuitstoot van omringende veebedrijven en de heersende windrichting. Dit mede door de Sallandse Heuvelrug en het ontbreken van veehouderijbedrijven aan de westkant. Vanwege de aanleg van de nieuwbouwwijk Kruidenwijk en een groene bufferzone zal het enige veehouderijbedrijf aan de westkant van het Wierdense Veld worden opgekocht. In de praktijk zijn alleen aan de noordkant en de (zuid-)oostkant veebedrijven.

Uit de modelstudie van Alterra is gebleken dat de depositie van ammoniak op Natura 2000-gebieden en dus ook op het Wierdense Veld voornamelijk wordt veroorzaakt door bronnen die niet in de directe nabijheid van het gebied liggen (achtergrondbelasting). Voor het Wierdense Veld geldt dat in de huidige situatie maximaal 20%⁴ van de depositie afkomstig is van bedrijven uit de 3-kilometerzone rondom het gebied. Uitgaande van de autonome ontwikkeling in de landbouw is de verwachting dat in 2020 de ammoniakbijdrage van bedrijven in de 3-kilometerzone nog steeds niet meer dan 17% bedraagt. De verwachting is voorts dat de emissie van ammoniak nagenoeg gelijk zal blijven tot 2020. Dit betekent dat de achtergronddepositie op het Wierdense Veld waarschijnlijk in de toekomst niet significant zal wijzigen. Het nemen van lokale maatregelen heeft dus vooral zin als daarmee piekbelastingen worden weggenomen. Dat kan het geval zijn bij bedrijven die zeer dicht tegen het natuurgebied aanliggen.

5.2

TUSSENTIJDSE CONCLUSIE

De diverse deskundigen die zich over de toestand van het Wierdense Veld hebben gebogen, zijn unaniem van mening dat de verbetering van de kwaliteit van de aanwezige habitats voornamelijk afhankelijk is van verbeteringen in de waterhuishouding. Deze mening wordt

⁴ Waarschijnlijk is dit een modelmatige overschatting

gedeeld door de beheerder van het Wierdense Veld, Landschap Overijssel. Het herstel van de waterhuishouding is momenteel vele malen doelmatiger dan de bestrijding van de eutrofiëring, in het bijzonder van ammoniak.

5.3

GROSLIJST VAN MAATREGELEN VOOR HERSTEL VAN NATTE HEIDE EN HERSTELLEND HOOGVEEN

De maatregelen in de waterhuishouding moeten er vooral voor zorgen dat de stijghoogte in het watervoerende pakket onder het veen wordt verhoogd. Onderstaande maatregelen zijn ontleend aan studies van TNO (1994), DLV (2002), het Deskundigenteam Hoogvenen (Tomassen *et al.* 2005) en KIWA & EGG-Consult (2007). Voorts raadpleegden wij over dit onderwerp J. Medenblik (Waterschap Regge en Dinkel), H. Wassink (agrariër in het Wierdense Veld) en B. Groenhof (Provincie Overijssel).

Nr.	Maatregel	Motief	Doelmatigheid	Inspanning
1	Dempen sloten langs Hortmeerweg en Prinsendijk	Verkleinen van de afvoer uit het gebied, water vasthouden	Lokaal effect rond de gedempte sloten	Gering
2	Aanleg veendammen en/of foliedammen	Interne maatregel, verkleinen van de afvoer uit het gebied, water vasthouden	Lokaal effect waardoor waterverliezen afnemen, afhankelijk van bodemweerstand	Gering. Aan de zuidzijde is al een foliedam aangelegd; de aanleg van dammen in het noordoostelijk deel wordt onderzocht
3	Plaggen vergraste heide op minerale bodem en dunne veenbodem	Afvoer van mineralen	Gunstig effect op de beoogde natuurdoeltypen	Gering
4	Aanbrengen van slecht doorlatende laag in grote veenputten met een minerale bodem	Interne maatregel, verkleinen van de afvoer uit het gebied, water vasthouden	Mogelijke successie naar hoogveen in veenputten, vermindering wegzijging	Gering
5	Optimaliseren begrazing	In kringloop brengen en afvoer van mineralen, daardoor vermindering van de eutrofiëring	Vermindering vergrassing en opslag berken	Gering. In het gebied lopen nu al heideschappen
6	Afronding aankopen nieuwe natuur	Afronding natuurgebied en interne hydrologische buffering	Gunstige invloed op de wegzijging van grondwater in het natuurgebied	Aankoop is gestart m.b.v. ILG-gelden voor nieuwe natuur conform het Natuurgebiedsplan. Er resteert nog 43 ha aan te kopen gebied.
7	Uitwerking van de GGOR Hoogelaarsleiding voor het landbouwgebied tussen Westerveenweg en Dwarsdijk ('Deelgebied 1')	Vasthouden van water in de zomer. Vernatting van het natuurgebied en voorkomen droogteschade voor de landbouw	Gunstige invloed op de wegzijging van grondwater in het natuurgebied. Waarschijnlijk is	Er moet nog overeenstemming worden bereikt over 'Deelgebied 1'

Nr.	Maatregel	Motief	Doelmatigheid	Inspanning
			akkerbouw in dit gebied niet meer mogelijk, wel weidebouw	
8a	Verplaatsing capaciteit drinkwaterwinning Wierden met minimaal 2 miljoen m ³	Verminderen van de wegzijging en omdraaien grondwaterstromen richting Wierdense Veld, zoals in de natuurlijke situatie	Maximaal 9 cm stijghoogteverbetering aan de rand ⁵	In het concept MER zijn 2 varianten onderzocht: verplaatsing van 2 miljoen: Hierbij zijn de gevolgen voor andere natuurgebieden beperkt tot niet aanwezig
8b	Verplaatsing capaciteit grondwateronttrekking Wierden met minimaal 3,4 en zo mogelijk 4 miljoen m ³ .	Voor het realiseren van het complementaire doel 'actief hoogveen' is een grotere reductie nodig dan de 2 miljoen m ³ reductie van maatregel 8 a.	Maximaal 20 cm stijghoogteverbetering ⁶ aan de rand bij een vermindering van 4 miljoen m ³ NB. In de GGOR-studie wordt geen stijghoogteverbetering bij 3,4 miljoen m ³ in het natuurgebied genoemd. De vernatting in het Wierdense Veld is vermoedelijk hiermee niet voldoende voor realisatie actief hoogveen.	In het concept MER is ook gekeken naar een variant 4 miljoen verplaatsen. Hiervoor is het noodzakelijk een extra buffergebied aan te leggen rond de nieuwe locatie en zal er grotere invloed zijn op andere natuurwaarden in de nabijheid van de nieuwe locatie.
9	Uitkoop van drie landbouwbedrijven uit 'Deelgebied 1'	Verdere verhoging van de grondwaterstand in het natuurgebied wordt mogelijk	Noodzakelijk voor realisatie het complementaire instandhoudingsdoel 'actief hoogveen'	Deze maatregel heeft onvoldoende draagvlak onder de betrokken agrariërs. Er is gedeeltelijke dekking uit de TOP-gelden voor verdrogingsbestrijding. De uitkoop wordt gemakkelijker indien deze wordt ingepast in regionale structuurmaatregelen. De grond zelf kan bijvoorbeeld worden gebruikt voor extensivering van intensieve graasdierbedrijven in de omgeving.

⁵ Mondelinge mededeling B. Groenhof (Provincie Overijssel) op basis van de MER

⁶ idem

Nr.	Maatregel	Motief	Doelmatigheid	Inspanning
10	Ammoniakmaatregelen	Terugdringen piekbelasting	Nu weinig effectief, op termijn mogelijk zinvol als achtergronddepositie is teruggebracht tot in de buurt van de kritische depositiewaarde voor hoogveen.	Lastig te bewerkstelligen op melkveebedrijven, maar in de toekomst wellicht wettelijk verplicht via generiek beleid. Maatregel 9 (uitkoop van enkele naastgelegen bedrijven) heeft een vergelijkbaar effect.

5.4 MOGELIJKHEDEN OM MAATREGELEN TE FASEREN

De Provincie heeft in de opdracht gevraagd om aan te geven of fasering van de maatregelen mogelijk is (deelvraag 1c). In onze ogen is het inderdaad mogelijk om de maatregelen zo te faseren dat op korte termijn belangrijke natuurwinst kan worden geboekt.

5.4.1 FASE 1

Fase 1 bestaat uit maatregelen die behoren tot 'reeds afgesproken beleid'. In fase 1 worden géén ammoniakmaatregelen voorgesteld.

Nr.	Maatregel	Dekking
1 t/m 5	Interne maatregelen in het natuurgebied	Uit Regeling EGM ⁷ . Landschap Overijssel heeft hiervoor een aanvraag ingediend.
6	Aankoop van 43 ha begrensde nieuwe natuur	Uit ILG-gelden.
8a	Verminderen van de drinkwaterwinning met 2 miljoen m ³	Uit eigen exploitatie Vitens
7	Uitwerken GGOR Hoogelaarsleiding voor 'Deelgebied 1' en compensatieregeling akkerbouw	Uit exploitatie Waterschap (uitwerken GGOR). Voor compensatieregeling akkerbouw is nog geen dekking.

5.4.2 FASE 2

Fase 2 bestaat uit maatregelen die meer tijd nodig hebben. De financiële dekking is nog onvoldoende rond en de maatregelen hebben nog onvoldoende draagvlak bij de betrokkenen. Het gaat om de volgende maatregelen.

Nr.	Maatregel	Dekking
8b	Verplaatsing van een groter deel van de capaciteit van de drinkwaterwinning 'Wierden'. De totale verplaatsing wordt	Uit eigen exploitatie Vitens (maar verdere verplaatsing is nog in discussie).

⁷ Regeling Effectgerichte Maatregelen (voorheen Regeling OBN).

Nr.	Maatregel	Dekking
	dan 4 miljoen m ³ .	
9	Uitplaatsen drie landbouwbedrijven	Gedeeltelijke dekking uit TOP-gelden voor verdrogingsbestrijding.
10	Ammoniakmaatregelen	Nog geen dekking beschikbaar.

5.4.3

DOELMATIGHEID EN VOLGTIJDELIJKHEID FASE 1 EN FASE 2

De maatregelen voor fase 1 bestaan vooral uit hard beleid, dat gedeeltelijk al in uitvoering is of binnen enkele jaren kan worden uitgevoerd. De maatregelen zijn financieel gedekt en behoren grotendeels tot het reeds uitgestippelde beleid. De gevolgen voor de landbouw in de omgeving zijn beperkt. De maatregelen zijn niettemin zeer effectief, omdat a) ze voldoende zijn voor de realisatie van het beoogde natuurtypen 'droge heide' en 'natte heide' en b) sterk bijdragen aan het herstel van het hoogveen. Maar voor het instandhoudingsdoel 'actief hoogveen' zijn deze maatregelen nog onvoldoende (expert judgement).

Een onzekere factor is de nog uit te voeren uitwerking van de GGOR voor het cruciale landbouwgebiedje tussen Westerveenweg en Dwarsdijk (Deelgebied 1) en de inzet van TOP-gelden in dit gebied.

Voor het ontwikkelen van het complementaire doeltype 'actief hoogveen' zijn de maatregelen van fase 2 nodig. De maatregelen van fase 2 zijn over het algemeen nog onvoldoende financieel gedekt en hebben geen draagvlak in de streek. Zolang de doelstelling 'herstellend hoogveen' nog niet is bereikt, is realisatie van actief hoogveen echter nog geen realistisch doel. Bovendien is actief hoogveen een complementair doel waarvoor Nederland in Brussel geen verantwoording hoeft af te leggen en waarvoor besluitvorming dus voorlopig kan worden uitgesteld. Er is desgewenst nog voldoende tijd om geld te reserveren voor de (soms) dure maatregelen. Niettemin kunnen zich in de sfeer van de fase-2 maatregelen al op korte termijn kansen voordoen, zoals het beschikbaar komen van TOP-gelden voor verdrogingsbestrijding of een versnelling in de discussie over de verplaatsing van delen van de waterwinning Wierden. Vanuit de realisatie van de instandhoudingsdoelstellingen is het zeker effectief om deze maatregelen te benutten. Ten slotte kan bij de fase 2 maatregelen de discussie over de betaalbaarheid van de maatregelen een grotere rol spelen dan bij de fase 1-maatregelen.

HOOFDSTUK

6 Kosten en baten

6.1 MEERWAARDE EN POSITIEVE EFFECTEN

In deelvraag 1f vraagt de Provincie om aan te geven welke meerwaarde en wat de positieve effecten in brede zin zijn van de aanwijzing tot Natura 2000-gebied. Het gaat de Provincie hierbij om zowel de economische als de immateriële baten.

In onderstaande matrix schetsen wij deze meerwaarde en positieve effecten van het totale pakket aan maatregelen van hoofdstuk 5. Voor een juiste balans beschrijven wij in dezelfde matrix ook de negatieve effecten. Wij volstaan in deze quickscan overigens met een kwalitatieve beschrijving; het op kosten zetten vergt een studie op zichzelf. Omdat de waardering van de positieve en negatieve effecten uiterst subjectief en persoonlijk is, brengen wij tussen de effecten geen weging aan.

In vet en cursief gedrukte effecten zijn op enigerlei wijze gerelateerd aan de aanwijzing zelf. De overige effecten treden ook op bij de inzet van hetzelfde maatregelenpakket zonder aanwijzing als Natura 2000-gebied.

Sector	Meerwaarde en positieve effecten	Negatieve aspecten van de aanwijzing
Landbouw	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Herstelmaatregelen Wierdense Veld en eventuele uitplaatsing van enkele landbouwbedrijven geven mogelijk een impuls aan de structuurverbetering van het omringende landbouwgebied. Aanwijzing als Natura 2000-gebied zet het gebied hiervoor hoog op de prioriteitenlijst.</i> ▪ Uitvoering GGOR Hoogelaarsleiding leidt tot minder droogteschade bij behoud van de afvoer in natte perioden in de deelgebieden 2, 3 en 5 (het gebied ten oosten van de Hoogelaarsleiding resp. de stuwwal van Hoge Hexel en het gebied ten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verminderd perspectief op de huidige plek voor maximaal negen boerenbedrijven met toekomst (> 70 NGE) door de toepassing van het strengere Toetsingskader ammoniak en Natura 2000⁸. ▪ De waterhuishoudkundige maatregelen van fase 1 leiden naar het zich laat aanzien mogelijk tot vernatting van deelgebied 1 (gebied tussen Westerveenweg en Dwarsdijk). Akkerbouw zal hier niet meer mogelijk zijn, maar weidebouw blijft wel mogelijk.

⁸ Door de inzet van TOP-gelden zullen mogelijk enkele van deze bedrijven kunnen worden uitgeplaatst. Daardoor kan het aantal 'getroffen bedrijven' uiteindelijk lager uitvallen. Eén bedrijf valt binnen het areaal begrensde nieuwe natuur. Dit bedrijf wordt mogelijk met ILG-geld uitgekocht.

Sector	Meerwaarde en positieve effecten	Negatieve aspecten van de aanwijzing
Natuur en landschap	<p>noorden van het Wierdense Veld.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Een forse kwaliteitsimpuls voor de natte natuur in het Wierdense Veld. ▪ <i>Een maximale planologische bescherming</i> ▪ Vergroting van de (bio)diversiteit, mede door meer gradiënten. ▪ <i>Financiering uit TOP-gelden van anti-verdrogingsmaatregelen, deze zijn geprioriteerd voor Natura 2000-gebieden. Meer in het algemeen: gemakkelijker toegang tot financiële middelen voor herstel en beheer.</i> ▪ Herstel van natte veenlandschappen heeft belangrijke landschappelijke voordelen. Het gaat om een uniek en historisch waardevol landschapstype. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aandachtspunt is het behoud van kwetsbare soorten door de vernatting en tijdens de uitvoering van de herstelmaatregelen (Flora- en faunawet).
Recreatie en toerisme	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Het Wierdense Veld kan uitgroeien tot een landschappelijke parel, die een eigen groep van liefhebbers trekt. Deze selectie wijkt mogelijk iets af van de bezoekersgroep van de Sallandse Heuvelrug, waardoor deze een aanvulling vormt op het huidige bezoekersaantal. ▪ Recreatiebedrijven en de middenstand in de omringende woonkernen zullen van deze stroom recreanten profiteren. ▪ <i>De aanwezigheid van een uniek natuurgebied kan worden gebruikt voor de promotie. De aanwijzing als Natura 2000-gebied kan dit gebruik ondersteunen.</i> ▪ De bijzondere waarden kunnen worden gebruikt voor educatieve doeleinden. 	
Leefbaarheid platteland	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>De aanwijzing van het Wierdense Veld en de kwaliteitsimpuls die daarmee samenhangt, kunnen de lokale economie aanjagen.</i> ▪ De toename van recreatie en toerisme biedt extra werkgelegenheid, vooral in de categorie deeltijd en beperkt geschoold. Dit biedt kansen voor herintredende vrouwen bijvoorbeeld in de 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Het plattelandskarakter van de omgeving zal verminderen, naarmate het Wierdense Veld meer belangstellenden trekt. (NB. Door de leden van de Klankbordgroep wordt deze verandering als zeer marginaal beschouwd. Het is bovendien de vraag of dit niet een autonoom proces is, dat mede wordt gestuurd door de verstedelijking van Twente en de

Sector	Meerwaarde en positieve effecten	Negatieve aspecten van de aanwijzing
	combinatie van huishouden/boerderij/bijbaan. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Voor plattelandsondernemers ontstaan nieuwe kansen, bijvoorbeeld in de vorm van bed & breakfast, boerderijwinkels, theetuinen etc.⁹. 	landelijke trend van recreatieve groei). <ul style="list-style-type: none"> ▪ Door de grotere aantrekkelijkheid van het gebied zal het Wierdense Veld (zeer beperkt) meer verkeer aantrekken. Vooral op plattelandswegen kunnen knelpunten ontstaan, bijvoorbeeld met landbouwverkeer. (NB De Klankbordgroep merkt hierbij op dat deze aantrekkingskracht in het niet zal vallen vergeleken bij de verkeersaantrekkende werking van bijvoorbeeld de Sallandse Heuvelrug).
Wonen en werken	<ul style="list-style-type: none"> ▪ De kwaliteitsverbetering van het Wierdense Veld is aantrekkelijk voor de omwonenden, waaronder de nieuwe bewoners van de Kruidenwijk (Nijverdal). ▪ De aanwezigheid van een kwalitatief hoogwaardige groene omgeving is aantrekkelijk voor nieuwe bewoners (vestigingsplaatsfactor). Zij stimuleert de belangstelling voor een kavel in de nieuwe woonwijk kruidenwijk-Zuid. Deze extra belangstelling kan ook de doorstroming elders bevorderen. Daardoor komen goedkopere woningen voor starters vrij. ▪ De aanwezigheid van een groene omgeving is een bewezen vestigingsplaatsfactor voor bedrijven. ▪ Vrijkomende agrarische bedrijfsgebouwen (als deze vrijkomen) kunnen worden ingezet voor vervangende werkgelegenheid (VAB-beleid). 	
Drinkwaterwinning	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verplaatsing van de drinkwaterwinning resulteert in een duurzame inpassing van de grondwaterwinning. ▪ Verplaatsing van de drinkwaterwinning naar een minder kwetsbare omgeving draagt bij aan het groene imago van drinkwaterbedrijven. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verplaatsing van de drinkwaterwinning is een forse kostenpost die uiteindelijk door de drinkwaterconsument wordt opgebracht.
Oppervlaktewaterbeheer	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uitvoering van de GGOR's rond het Wierdense Veld draagt bij aan een robuustere en verbeterde waterhuishouding; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Vooral de maatregelen van fase 2 veroorzaken vermoedelijk een forse vernatting van de directe omgeving.

⁹ Door het Reconstructieplan en stimulerend gemeentebestuur is in Hellendoorn een rundveebedrijf/veehandel omgevormd tot een camping. In de bufferzone is een tweede rundveehouderij gestopt en omgevormd tot een bedrijf dat hoogwaardige hondenvoeding en voedingsupplementen fabriceert. De werkgelegenheid is hierdoor fors toegenomen.

6.2

GEVOLGEN VOOR DE OMRINGENDE AGRARISCHE BEDRIJVEN

In het geval van het Wierdense Veld liggen twaalf (gemengde) rundveebedrijven op een zo korte afstand van de rand van het natuurgebied, dat schadelijke effecten op de natuurwaarden niet zijn uitgesloten. Deze bedrijven liggen vrijwel alle binnen 500 meter ten noorden of ten oosten van het Wierdense Veld, dus relatief gunstig ten opzichte van de heersende windrichting. Van deze bedrijven zijn er negen die kunnen worden aangemerkt als 'toekomstbedrijven' (> 70 NGE¹⁰; bron: gemeente Wierden). Met één bedrijf wordt momenteel onderhandeld over de aankoop vanwege de realisatie van nieuwe natuur. Acht bedrijven zullen dus bij aanwijzing van het Wierdense Veld te maken krijgen met het interim-Toetsingskader ammoniak en Natura 2000 of met opvolgers hiervan. Ten opzichte van het huidige Wav-toetsingskader zijn de criteria strenger en bieden de bedrijven minder uitbreidingsmogelijkheden. Vooral de mogelijkheid die de Wav aan melkveebedrijven biedt om, ongeacht de veroorzaakte ammoniakdepositie, door te groeien tot 200 stuks melkvee en/of 140 stuks jongvee pakt voor deze acht bedrijven ongunstig uit. In het populaire taalgebruik heet het dat deze bedrijven door de wijziging van het toetsingskader 'op slot worden gezet'. Feitelijk is dit het geval sinds 2001, vanaf wanneer als gevolg van jurisprudentie bij uitbreidingsaanvragen rekening wordt gehouden met de voorlopige aanwijzing als Natura 2000-gebied.

In het kader van deze quickscan is niet geïnventariseerd of deze bedrijven allemaal willen of kunnen doorgroeien naar 200 stuks melkvee. Evenmin is geïnventariseerd of bedrijven voor zichzelf ook andere ontwikkelingsrichtingen mogelijk zien, bijvoorbeeld in de vorm van een niet-agrarische hoofd- of neventak.

Zoals uit de GGOR-studie blijkt, kunnen veel herstelmaatregelen uit fase 1 worden genomen zonder dat overlast ontstaat voor de omliggende landbouw. Daarbij moet echter worden aangetekend dat de maatregelen nog niet zijn uitgewerkt voor het meest cruciale deelgebied 1 (tussen Westerveenweg en Dwarsdijk). De verwachting is dat deelgebied 1 mogelijk te maken krijgt met enige vernatting. Weidebouw blijft mogelijk, maar akkerbouw zal waarschijnlijk niet meer rendabel zijn. Overigens staat het GGOR-proces los van de aanwijzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied.

Uitvoering van de maatregelen van fase 2, als daartoe wordt besloten, veroorzaakt waarschijnlijk een vernatting van de landbouwpercelen in een bredere omgeving. Omdat het veelal om droogtegevoelige percelen gaat met een zeer lage grondwaterstand, zorgt deze vernatting aldaar voor minder droogteschade.

Zoals in het hoofdstuk 5 (Maatregelen) wordt uitgelegd, zijn ammoniakmaatregelen voor het natuurbeheer op de korte termijn weinig doelmatig en hebben daarom voorlopig geen prioriteit. Daarom zullen er op dit vlak voorlopig weinig negatieve gevolgen voor de agrarische sector te verwachten zijn. Naarmate het generieke ammoniakbeleid meer succes

heeft, wordt het ook in de omgeving van het Wierdense Veld nodig om maatregelen op individuele bedrijven te nemen om hiermee de piekbelastingen te voorkomen. Overigens dragen het generieke ammoniakbeleid in de directe omgeving en de eventuele uitplaatsing van landbouwbedrijven zelf ook bij aan de vermindering van de ammoniakuitstoot.

Het is moeilijk om de gevolgen voor de landbouw van de aanwijzing te scheiden van de overige ontwikkelingen. Het Wierdense Veld is een realiteit en het maakt ook nu al deel uit van de Ecologische Hoofdstructuur. Alle beleid van alle overheidslagen is er op gericht om de kwaliteit van dit gebied te verbeteren. Ook zonder aanwijzing als Natura 2000-gebied zal het streven zijn om de kwaliteit van de EHS in het Wierdense Veld te verbeteren, onder meer door effectgerichte maatregelen en door aankoop van landbouwgrond en door de inzet van TOP-gelden. Mogelijk dat een deel van de acht bedrijven daarom meer belang heeft bij bedrijfsverplaatsing. De overige bedrijven kunnen dan profiteren van de vrijkomende grond en grondgebonden worden.

6.3 KOSTENRAMING VAN DE MAATREGELEN

6.3.1 DE MAATREGELEN VAN FASE 1

De maatregelen van fase 1 zijn voldoende concreet. De kosten kunnen goed worden geraamd. Echter, geen van deze bedragen is terug te voeren op de aanwijzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied. De extra kosten van de fase-1 maatregelen zijn derhalve feitelijk nihil.

Nr.	Maatregel	Geraamde kosten (x € 1.000 euro)
1 t/m 5	Interne maatregelen in het natuurgebied	880 ¹¹ (op basis van Regeling effectgerichte maatregelen)
6	Aankoop van 43 ha nieuwe natuur	1.935 ¹² (op basis van EHS-beleid)
7	Uitwerken GGOR Hoogelaarsleiding voor 'Deelgebied 1' en compensatieregeling akkerbouw	P.M. (autonoom beleid van Waterschap en Provincie Overijssel)
8a	Vermindering van de capaciteit van de drinkwaterwinning met 2 miljoen m ³	P.M. (autonoom beleid van Vitens)
1 t/m 8a	Maatregelenpakket fase 1	2.815 + twee P.M.-posten

¹⁰ NGE: Nederlandse Grootte Eenheid, een maatstaf waarmee bedrijven onderling economisch met elkaar kunnen worden vergeleken.

¹¹ Bron: Landschap Overijssel op basis van recente subsidieaanvraag.

¹² Gerekend is met een grondprijs van € 45.000 euro (Bron: website Boerderij).

6.3.2 DE MAATREGELEN VAN FASE 2

De maatregelen van fase 2 zijn nog zo pril en onvoldoende uitgekristalliseerd, dat een raming weinig zinvol is. Daarom laten wij een kostenraming hiervoor achterwege. Het is op voorhand duidelijk dat het om ingrijpende en daarom dure maatregelen gaat.

6.4 BEPALING SCHADE VOOR DE LANDBOUW

Geldend vanaf het moment dat het beheerplan is vastgesteld en zolang de GGOR nog niet is uitgewerkt voor deelgebied 1, is de *directe* schade van de aanwijzing van het Wierdense Veld als Natura 2000-gebied voor de landbouw nihil. In fase 1 worden geen ammoniakmaatregelen voorgeschreven. De (t.z.t. nog te berekenen) directe schade door GGOR-maatregelen kan lager uitvallen als gebruik gemaakt wordt van TOP-gelden voor de uitplaatsing van één of meer bedrijven vanuit deelgebied 1.

De *indirecte* schade, doordat bedrijven door de voorlopige aanwijzing ‘op slot’ zijn geraakt, is daarentegen wel aanzienlijk. De huidige beperkingen vloeien voort uit de normen van het interim toetsingskader ammoniak en Natura 2000. Hoe op ammoniak getoetst gaat worden in het beheerplan is nog onduidelijk¹³. Hoe deze indirecte schade is te berekenen, is dan ook sterk voor discussie vatbaar. Niettemin hebben wij hier een poging gedaan om de indirecte schade in beeld te brengen. Hierbij zijn wij uitgegaan van de kosten voor een gebiedsgerichte aanpak waarbij een duurzame oplossing wordt gezocht voor zowel de sector natuur als voor de sector landbouw. De kosten van deze aanpak vallen hoger uit dan de directe planschade (schade die bedrijven ondervinden door beperking in ontwikkeling, wanneer ze op de huidige locatie doorgaan). Voordeel van deze aanpak is dat voor zowel natuur als landbouw een duurzame oplossing wordt gezocht. Daarbij gelden de volgende uitgangspunten.

6.4.1 UITGANGSPUNTEN

Rond het Wierdense Veld zijn door de (voorlopige) aanwijzing acht kansrijke rundveebedrijven ‘op slot’ gezet. Concreet betekent dit dat zij sinds 2001 niet hebben kunnen doorgroeien naar 200 stuks melkvee en 140 stuks jongvee. Deze beperkingen kunnen worden opgeheven door bedrijven weer in een positie te brengen met ‘onbeperkte groeimogelijkheden’. Voor melkveebedrijven zijn daarvoor twee mogelijkheden:

- Grondgebonden worden (maximaal 250 kg stikstof /ha/jaar en 60% huiskavel en veldkavels op minder dan 10 km afstand).
- Verplaatsten naar een andere locatie met onbeperkte groeimogelijkheden.

¹³ In het kader van het Beheerplan Natura 2000 kunnen per gebied afspraken worden gemaakt over de toetsing van uitbreidingsplannen.

De kosten van deze gebiedsgerichte aanpak kunnen dan worden beschouwd als de ‘schade’ ten gevolge van de aanwijzing als Natura 2000-gebied. Dit is niet de schade zoals bedoeld in artikel 31 van de Natuurbeschermingswet. Om de kosten van deze gebiedsgerichte aanpak te kunnen berekenen is het nodig om voor het gebied rond het Wierdense Veld de volgende (fictieve) maatregelen te beoordelen:

- Het uitplaatsen van een aantal bedrijven.
- waardoor de bedrijven die blijven zitten kunnen extensiveren.

De kosten zijn dus de kosten voor het uitplaatsten van bedrijven en vervolgens de grondaankopen voor de bedrijven die blijven zitten om grondgebondenheid te bereiken.

De gemiddelde omvang van de acht bedrijven is 93 melkkoeien met bijbehorend jongvee (circa 64 stuks). De bedrijven willen ruimte om te kunnen groeien naar 200 stuks melkvee met bijbehorend jongvee. Het gemiddelde areaal aan weidegrond voor melkveebedrijven in de omgeving van het Wierdense Veld bedraagt circa 45 hectare¹⁴. De acht bedrijven beschikken dus volgens deze raming samen over 360 ha grond. De gemiddelde N-excretie (stikstof) van melkveebedrijven in Nederland bedraagt gemiddeld 177,0 kg/jaar/melkkoel inclusief bijbehorend jongvee (bron: Alterra). Op basis van het interim Toetsingskader mag maximaal 250 kg stikstof /ha/jaar worden uitgestoten om als ‘grondgebonden’ te worden aangemerkt. Een bedrijf met 93 melkkoeien moet dan minimaal 66 hectare weidegrond tot zijn beschikking hebben en een bedrijf met 200 koeien 140 ha.

Uitgaande van 140 ha per bedrijf en 360 hectare kunnen er 2,6 bedrijven worden gevestigd in het beschouwde gebied. De uitkomst van dit scenario is dat wij de gezamenlijke schade voor het gebied berekenen alsof er twee bedrijven blijven en dat de overige bedrijven, zes stuks, worden uitgeplaatst.

Uitgangspunt is voorts dat de kosten voor de groei van de bedrijven nadrukkelijk niet hoeven te worden meegenomen, want deze zijn voor de ondernemer. Op het moment dat de te verplaatsen bedrijven daadwerkelijk worden verplaatst zullen de blijvers wellicht niet direct in staat zijn om de vrijkomende gronden aan te kopen als uitbreiding op de bestaande activiteiten, maar in deze raming wordt er vanuit gegaan dat deze percelen kostenneutraal verpacht kunnen worden in de tussentijd, alvorens deze aan de blijvers kan worden verkocht tegen marktwaarde. Er is geen rekening gehouden met eventuele proceskosten.

¹⁴ Bron: dhr. H. Wassink, agrariër in het gebied en lid van de Klankbordgroep.

6.4.2 KOSTENRAMING

Met de bovengenoemde uitgangspunten kan de schade als volgt worden berekend:

Maatregel	Aantal	Eenheidsprijs (€)	Totaal (€)
Bedrijven uitkopen en hervestigen	6 stuks	1.000.000	6.000.000
Grond aankopen van vertrekkende bedrijven	270 ha (45 ha per bedrijf)	45.000 ¹⁵	12.150.000
Inrichting grond voor blijvers (herverkaveling en kavelaanvaardingswerken)	42 ha (2 bedrijven groeien van 45 naar 66 ha)	1.200	50.400
Verkoop gronden die 'over' zijn	138 ha	-45.000	-6.210.000
Sloopkosten vrijkomende bedrijven	9000 m2 (1500 m2 per bedrijf)	50 ¹⁶	450.000
Totaal			12.440.400

6.4.3 DISCUSSIE

Bovenstaande kostenraming dient te worden opgevat als een 'best guess', gebaseerd op de expert judgement van vakdeskundigen van zowel de Provincie Overijssel als het Bureau Beheer Landbouwgronden van de Dienst Landelijk Gebied regio Oost en onze eigen organisatie ARCADIS. Op deze raming zijn verschillende factoren van invloed. Daardoor kunnen de kosten van deze gebiedsgerichte aanpak zowel hoger als lager uitvallen.

In bovenstaande kostenraming is expliciet uitgegaan van een theoretische schade op basis van een gebiedsgerichte aanpak. Dat is een andere benadering dan de gebruikelijke berekening van planschade in planologische procedures. Anders dan bij planschade gaat onze benadering uit van de verplaatsing van een deel van bedrijven naar elders om daarmee alle bedrijven weer een gelijkwaardige toekomst te bieden. Die methode valt aanzienlijk duurder uit dan gebruikelijk is bij planschade. Een gebiedsgerichte aanpak heeft echter als voordeel dat de landbouw weer in een situatie wordt gebracht waar ontwikkeling mogelijk is. De maatregelen hoeven niet noodzakelijk te zijn om de natuurdoelen te halen. Bijkomend voordeel van de gebiedsgerichte aanpak is wel dat door het uitplaatsen van bedrijven mogelijk ook een reductie van de ammoniakdepositie wordt gerealiseerd. Wanneer alleen wordt gecompenseerd voor de gevolgen van beperkte groei vallen de kosten vermoedelijk lager uit. De situatie is dan echter niet duurzaam voor de landbouw.

Als bijvoorbeeld ook de schade ten gevolge van beperkingen in groei vanaf 2001 tot de vaststelling van het beheerplan (juridische toetsing op basis van voorlopige aanwijzing; bedrijven hadden kunnen doorgroeien naar 110 stuks melkvee en 77 stuks jongvee) moet worden vergoed, betekent dit een uitkomst die ruim € 1,1 miljoen euro hoger uitvalt. Het is

¹⁵ Gerekend is met een grondprijs van € 45.000 euro (Bron: website Boerderij).

¹⁶ Bedrag is inclusief mogelijke asbestsanering.

echter niet eenvoudig om aan te tonen dat een ondernemer deze groei daadwerkelijk in de periode 2001-2008 zou hebben doorgemaakt.

Indien als uitgangspunt wordt gekozen dat alle acht bedrijven moeten worden gecompenseerd voor het feit dat zij moeten doorgroeien naar 140 ha om als grondgebonden te worden aangemerkt (en hun buurman buiten de invloedzone van het Toetsingskader ammoniak en Natura 2000-gebieden niet) zijn de kosten zelfs € 6,8 miljoen euro hoger.

Als daarentegen de rood-voor-rood regeling wordt ingezet om de 9.000 m² vrijkomende en te slopen stalruimte wordt ingezet voor bouwkavels, dan kan circa 10 * € 250.000 = € 2,5 miljoen euro als inkomsten worden ingeboekt.

Daarnaast is ook meer fundamentele kritiek mogelijk op de bovengenoemde bedragen. Een en ander is immers sterk afhankelijk van de werkelijke ontwikkeling op de bedrijven. Lang niet alle bedrijven zullen willen doorgroeien naar 200 stuks melkvee en 140 stuks jongvee. Ook de autonome ontwikkeling in de melkveehouderij, de ontwikkeling van de grondprijzen en het generieke (milieu)beleid bepalen mede de uiteindelijk te maken kosten.

In bovenstaande raming is evenmin rekening gehouden met de mogelijkheid dat TOP-gelden voor de verdrogingsbestrijding kunnen worden ingezet om bedrijven in de randzone op te kopen of uit te plaatsen.

Overigens stelt de Minister van LNV in haar Nota van antwoord aan de Tweede Kamer dat het vergoeden van (plan)schade voor het verdwijnen van niet-gebruikte productiemogelijkheden volgens standaard jurisprudentie niet nodig is wanneer het verdwijnen daarvan voorzienbaar was (het zogenoemde 'voorzienbaarheids criterium', zie par. 3.5). De Tweede Kamer heeft bovendien een motie om de mogelijkheden voor een schadefonds te onderzoeken verworpen (motie Snijder Hazelhoff. Kamerstuk 31 200 XIV, nr. 193).

HOOFDSTUK 7

De begrippen 'haalbaar' en 'betaalbaar'

7.1

GESCHIEDENIS VAN HET BEGRIPPENPAAR

De begrippen 'haalbaar' en 'betaalbaar' worden voor het eerst in relatie tot het Natura 2000-instrumentarium genoemd in het Verantwoordingsdocument (mei 2003):

"Bij de selectie is de staat van instandhouding van het betreffende habitatype of de soort in ieder gebied beoordeeld. Een gunstige of herstelbare staat van instandhouding van de soort of het habitatype is als randvoorwaarde gesteld voor de selectie van gebieden. Deze randvoorwaarde wordt gehanteerd conform de doelstelling van de (Habitat)richtlijn". 'Haalbaar' wordt hier dus gebruikt in relatie tot de kans op ecologisch herstel.

Ook in de Reactienota m.b.t. de aanmelding van gebieden bij de Europese Commissie uit juni 2004 wordt 'haalbaarheid' in relatie gebracht met de kans op ecologisch herstel:

"De habitattypen van bijlage I en de leefgebieden van de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn (en dus niet de soorten van bijlage IV) vormen het uitgangspunt voor de begrenzing. Dit is inclusief in kwaliteit achteruitgegangene en gedegenerende terreindelen, indien herstel haalbaar is en voor zover nodig voor de instandhouding van de aanwezige habitattypen en/of soorten".

In de Contouren notitie van juni 2005 (waarin de kaders voor de Natura 2000 doelen, de aanwijzingsbesluiten en de beheerplannen worden beschreven) komt ook het begrip 'betaalbaar' op de proppen:

"Haalbare en betaalbare doelstellingen formuleren, die zo min mogelijk inspanningen en gevolgen voor burgers en economische sectoren met zich meebrengen (geen disproportionele lasten). Dezelfde zinnen komen ook voor in het Doelendocument (oktober 2006), waarin in algemene zin de instandhoudingsdoelen van Natura 2000 worden beschreven, en in de uitgangspunten voor de studie van het Landbouw-Economisch Instituut naar haalbaarheid en betaalbaarheid van de Natura 2000 doelen uit de zomer van 2006.

Een andere zin uit het Doelendocument geeft aan waar voor Nederland de grens ligt met betrekking tot de haalbaarheid:

“Voor de soorten en habitattypen waarvan redelijkerwijs niet verwacht kan worden dat ze op langere termijn binnen het Nederlandse grondgebied in een gunstige staat van instandhouding gehouden of gebracht kunnen worden, zal het ministerie van LNV in gesprek gaan met de Europese Commissie om afspraken te maken over de mate waarin Nederland een bijdrage kan en wil leveren. Zo zullen voor hoogveen niet de hoogste ambitieniveaus (uitgestrekte hoogveencomplexen) geformuleerd worden, maar zal wel voor de huidige gebieden de uiterste inspanning worden geleverd om redelijkerwijs na te streven kwaliteit te behalen.”

In de Nota van Antwoord van de Minister van LNV bij de behandeling van de zienswijzen op de aanwijzingsbesluiten (november 2007) worden de begrippen ‘haalbaar’ en ‘betaalbaar’ uitvoerig toegelicht, onder meer met de volgende verklaring:

*“Bij de **selectie** van gebieden is een van de algemene uitgangspunten geweest, dat een gunstige of herstelbare staat van instandhouding van de soort of het habitatype als randvoorwaarde wordt gesteld. (...) Dat is de eerste stap wat betreft haalbaar en betaalbaar”.*

*“Bij het **bepalen van instandhoudingsdoelstellingen** (ISD’s) is een van de uitgangspunten dat deze “haalbaar en betaalbaar” zijn. (...). Uitgangspunt is verder dat door de instandhoudingsdoelen zo te kiezen en te lokaliseren er zo min mogelijk inspanningen en gevolgen voor overheden, burgers en economische sectoren uit voortkomen.”*

“Volgens de Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn moeten ecologische factoren in eerste instantie richting gevend zijn bij het vaststellen van de instandhoudingsdoelen. Daar waar bovenop deze doelen sprake is van een herstelverplichting, biedt de Habitatrichtlijn meer ruimte en kan rekening worden gehouden met vereisten op economisch, sociaal en cultureel gebied (art. 2 lid 3 Habitatrichtlijn).

Op ons verzoek lichtte de heer K. Heutink van de Regionale Directie Oost van het Ministerie van LNV de begrippen ‘haalbaar’ en ‘betaalbaar’ voor het Wierdense Veld toe: “De haalbaarheid van doelstellingen is afhankelijk van abiotische factoren. Zijn deze in de huidige situatie geschikt of waren deze in het nabije verleden geschikt, dan zijn doelen haalbaar. In het Wierdense Veld kwam in het verleden hoogveen voor, in de huidige situatie zijn er nog restanten en de abiotische factoren zijn zodanig dat hoogveenontwikkeling mogelijk is. Dit laat onverlet dat er wel maatregelen nodig zijn om de abiotische factoren (waterregime) te verbeteren.

7.2

CONCLUSIE M.B.T. DE JURIDISCHE REIKWIJDTE

Op grond van de Habitatrichtlijn kan het besluit of een aanwijzing haalbaar is uitsluitend op ecologische gronden worden genomen. ‘Haalbaar’ is dus primair een ecologische vraag. “Betaalbaar” komt pas aan de orde bij het formuleren van doelstellingen. Als er voor een soort of habitatype een instandhoudingsdoel is geformuleerd, dan speelt betaalbaarheid

geen rol. Als er een verbeterdoel is geformuleerd, dan kan betaalbaarheid een rol spelen bij de mate waarin de verbetering wordt gedefinieerd.

7.3

ECONOMISCHE EN SOCIALE HAALBAARHEID

De Habitatrichtlijn en Natuurbeschermingswet mogen weliswaar alleen ruimte laten voor een aanwijzing op ecologische gronden, in het debat spelen ook economische en sociale aspecten mee. We willen deze aspecten niet onbesproken laten.

Als een van de deelvragen van de opdracht ontwikkelden wij een relatief eenvoudige methodiek voor het in beeld brengen van de haalbaarheid en betaalbaarheid van een aanwijzing voor de drie domeinen economie, ecologie en sociaal. Deze methodiek, die ook elders toepasbaar is, is opgenomen als bijlage 2 van dit rapport. In hoofdstuk 9 hebben wij deze – in quickscan-vorm – uitgewerkt voor het Wierdense Veld.

De methodiek is een hulpmiddel om de discussie over de aanwijzing meer over de volle breedte te voeren. De feitelijke afweging of een aanwijzing haalbaar en/of betaalbaar is, is echter bij uitstek een subjectieve en politieke afweging. De methodiek doet hier – bewust – geen uitspraak over.

7.4

DRAAGVLAK VOOR DE AANWIJZING

Gedurende het project hebben wij ook een indruk gekregen van het draagvlak voor de aanwijzing als Natura 2000-gebied. Dit draagvlak schetsen wij als volgt:

- Er is een breed draagvlak voor een kwaliteitsimpuls voor de natuur van het Wierdense Veld. Men accepteert dat het gebied daarvoor natter moet worden gemaakt.
- Boeren vrezen niet zozeer de maatregelen op korte termijn, maar vooral het beleid dat in de toekomst zal volgen. Men constateert dat het beleid rond de potentiële Natura 2000-gebieden steeds strenger wordt. Uitbreidingen dienen tot aan de vaststelling van een beheerplan aan het interim Toetsingskader ammoniak en Natura 2000-gebieden te worden getoetst. Bij de invoering van het toetsingskader is bestuurlijk afgesproken dat het toetsingskader ook als uitgangspunt zal dienen bij het opstellen van de Natura 2000-beheerplannen. Natuurbeschermers zien hierin juist een voordeel.
- Landbouw en lokale overheden hebben grote moeite met het ontbreken van een goede financiële compensatie voor veehouderijbedrijven die door de aanwijzing ‘op slot worden gezet’. Weliswaar is een schaderegeling mogelijk op grond van artikel 31 van de Natuurbeschermingswet, maar het ontbreekt vooralsnog aan een praktische invulling daarvan. De Minister van LNV lijkt bovendien niet genegen om schadevergoeding toe te kennen en schermt daarvoor met jurisprudentie.
- De maatregelen van fase 1 roepen weinig weerstand op of worden zelfs als positief ervaren. De volledige uitvoering van de GGOR Hoogelaars Leiding vraagt voor ‘Deelgebied 1’ (het gebied tussen Westerveenweg en Dwarsdijk) echter om een nadere uitwerking. Als dit betekent dat in dit deelgebied op de laagste plekken geen aardappelen meer kunnen worden geteeld, daalt de steun voor deze maatregelen.

Vernatting zal voor andere landbouwpercelen (hoger gelegen) juist weer positieve gevolgen hebben.

- De maatregelen van fase 2 kunnen voorlopig niet rekenen op voldoende draagvlak vanuit de streek. Maar deze maatregelen zijn niet essentieel voor het bereiken van de belangrijkste drie instandhoudingsdoelen.

In het kader van het Beheerplan Natura 2000 zal een strategie moeten worden ontwikkeld om de betrokkenen voldoende perspectief te bieden.

HOOFDSTUK

8

Beoordeling van de
aanwijzingsprocedure**8.1****ALGEMEEN**

Als derde hoofdvraag in de opdracht is ons gevraagd om de aanwijzingsgronden voor het Wierdense Veld aan een kritisch oordeel te onderwerpen. De vraag is dan of het Wierdense Veld terecht en zorgvuldig is aangewezen.

8.2**CHRONOLOGIE VAN DE AANWIJZING**

De aanwijzing van gebieden heeft de volgende stappen doorlopen:

1992

De Europese Habitatrichtlijn wordt van kracht. De richtlijn verplicht lidstaten om de leefgebieden van beschermde soorten en habitats aan te wijzen en te beschermen.

1998

Nederland meldt haar eerste lijst met Habitatrichtlijngebieden bij de Europese Commissie aan. Deze aanmelding vond – conform de richtlijn – plaats op basis van uitsluitend ecologische argumenten. Bij de procedure is alleen overleg gevoerd met de betrokken provincies. Er is weinig ruchtbaarheid gegeven aan het proces. Het Wierdense Veld behoorde tot de aangemelde gebieden.

2001/2002

De Europese Commissie oordeelt dat de lijst van Nederland niet compleet is. Het onderzoeksinstituut Alterra onderzoekt het voorkomen van habitats en leefgebieden van soorten overeenkomstig de eisen van de Europese Commissie.

2003

In februari meldt Nederland, na overleg met provincies, gemeenten, landschappen, maatschappelijke organisaties en waterschappen, 143 habitatrichtlijngebieden aan, waaronder het Wierdense Veld.

In mei komt de aanmelding in de openbaarheid (Lijstdocument). De aanwijzing van het Wierdense Veld wordt in het Lijstdocument onderbouwd met de constatering dat deze nodig is vanwege het gewenste landelijke dekkingspercentage (60%) voor natte heide.

2004

De Commissie gaat akkoord met de aanmelding van de Nederlandse lijst.

2005

Het Ministerie van LNV publiceert de Contourennotitie. De notitie beschrijft de kaders voor de Natura 2000-doelen, de aanwijzingsbesluiten en de beheerplannen voor de Natura 2000-gebieden.

2006

Het Ministerie van LNV publiceert een Doelendocument, waarin de landelijke instandhoudingsdoelen worden beschreven.

In december publiceert zij ook een Profielendocument, waarin per gebied de instandhoudingsdoelen worden benoemd.

2007

Het Kabinet start in januari de aanwijzingsprocedure voor de eerste tranche aanwijzingsbeschikkingen (111 gebieden). In het voorjaar is er de mogelijkheid om zienswijzen in te dienen. Meer dan 7.700 personen en organisaties maken daarvan gebruik. In november publiceert het Ministerie van LNV haar Nota van Antwoord. Aan de beantwoording van de 5.000 zienswijzen wordt nog gewerkt.

In december komt de minister van LNV met een Nota van antwoord op de ingediende zienswijzen (meer gedetailleerde informatie in hoofdstuk 3 van deze quickscan).

2008

In februari van dit jaar vraagt de Tweede Kamer om de aanwijzing uit te stellen tot nadat de beheerplannen definitief zijn gemaakt. De Minister zegt toe dat dit mogelijk is voor gebieden waarvoor de Provincies zelf verantwoordelijk zijn. De aanwijzing voor deze gebieden wordt uitgesteld tot uiterlijk december 2010. De aanwijzing van de gebieden waarvoor het Rijk zelf de verantwoordelijkheid draagt wordt in de loop van 2008 verwacht.

8.3

SELECTIE VAN GEBIEDEN

Voor alle lidstaten heeft de Europese Commissie een referentielijst opgesteld met daarop alle habitattypen en soorten van bijlage I en II van de Habitatrichtlijn die in het betreffende land aanwezig zijn. In Nederland zijn dit soorten en habitattypen van de Atlantische biogeografische regio.

Vervolgens is voor ieder habitatype en iedere soort de staat van instandhouding beoordeeld. Een gunstige of herstelbare staat van instandhouding van de soort of het habitatype is als randvoorwaarde gesteld voor de selectie van gebieden. Alleen gebieden die een goede of herstelbare kwaliteit hebben, worden geselecteerd. De omvang van de gebieden is niet van belang. Bij de beoordeling is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van data van na 1992.

De habitatypen zijn aan de hand van de 'Interpretation Manual of European Union Habitats (1999)' gekozen. De Nederlandse interpretatie is in het 'Profielendocument' (Ministerie van LNV, 2006) beschreven. Per habitatype is gekeken of het noodzakelijk was om subtypen te onderscheiden om de gehele variatie van het habitatype te omvatten. Ditzelfde proces vond ook plaats voor de soorten van bijlage II van de Habitatrichtlijn. Bij selectie van de gebieden zijn alleen ecologische argumenten gebruikt. Dit is conform de Habitatrichtlijn en de jurisprudentie van het Europese Hof¹⁷.

Bij de selectie van gebieden heeft de Nederlandse overheid de kwaliteit en de relatieve betekenis van een gebied in Europa vooropgesteld. Gebieden moeten voldoende kwaliteit en betekenis hebben om als 'belangrijkste gebied' te worden aangemerkt.

Bij de *habitattypen* die in een aanwijzingsbesluit worden genoemd, is gekeken naar

- De mate van representativiteit van het habitatype
- De relatieve oppervlakte van het gebied t.o.v. het natuurlijke verspreidingsgebied
- De kwaliteit van de structuur en de functie van het habitatype.

Bij de *soorten* die in het aanwijzingsbesluit zijn genoemd, is gekeken naar:

- De relatieve omvang en dichtheid van de populatie van de soort
- De kwaliteit van het habitat van de soort
- De mate van isolatie van de soort.

De Habitatrichtlijn maakt onderscheid tussen prioritaire habitattypen en soorten en overige beschermde habitattypen en soorten. Conform de Interpretation manual heeft Nederland de tien belangrijkste gebieden per prioritair habitatype en per prioritaire soort geselecteerd. Indien er subtypen binnen een habitatype zijn, zijn de vijf belangrijkste gebieden per subtype geselecteerd. Voor de niet-prioritaire habitattypen en soorten werden telkens de vijf belangrijkste gebieden geselecteerd. Per habitatype is ook bekeken welk minimumareaal noodzakelijk is voor de instandhouding van het type. Indien er subtypen binnen een habitatype zijn, zijn alleen de drie belangrijkste gebieden per subtype geselecteerd.

Er is voor elk van de habitattypen en voor elke soorten gestreefd naar een voldoende geografische spreiding van gebieden binnen het natuurlijke verspreidingsgebied.

¹⁷ Hof van Justitie EG, 7 november 2000, First Corporate Shipping, zaak C-371/98, punten 15 en 25

Als in België of Duitsland gebieden zijn aangemeld die een ecologische eenheid vormen met het Nederlandse deel en dat in het Nederlandse deel een deel van de habitattypen of soorten bevat zijn deze – Nederlandse – gebieden aan de lijst toegevoegd.

8.4 DE FASE VAN DE NADERE BEOORDELING

In deze fase heeft Nederland onderzocht in hoeverre de landelijke dekking en de geografische verspreiding van de gebieden voldoende was. Ook werd er gekeken of grensoverschrijdende gebieden moesten worden toegevoegd. Er werd beoordeeld of het percentage habitattypen en leefgebieden van soorten binnen de geselecteerde gebieden voldoende landelijke dekking opleverde. Zo niet werden aanvullende gebieden geselecteerd.

Voor prioritaire habitattypen en soorten geldt dat 75% (indicatie) van de totale oppervlakte binnen Nederland gedekt moet zijn door de selectie van gebieden.

Voor niet prioritaire soorten en habitattypen geldt dat

- een dekking van 20% van de landelijke oppervlakte is (meestal) onvoldoende
- een dekking van 20-60% van de landelijke oppervlakte is bespreekbaar
- een dekking van 60% of meer van de landelijke oppervlakte is (over het algemeen) voldoende

Bij subtypen worden de dekkingspercentages bij elkaar opgeteld. Bij de percentages geldt wel het proportionaliteitsbeginsel: voor habitattypen en soorten die sterker onder druk staan wordt relatief meer bijgedragen aan het Natura-2000 netwerk dan voor algemeen voorkomende habitattypen en soorten.

8.5 HET WIERDENSE VELD

8.5.1 EERSTE ONDERBOUWING

Van het begin af is duidelijk geweest dat in het Wierdense Veld kwalificerende oppervlaktes van habitatype 4010_A (natte heide), 4030 (droge heide) en 7120 (herstellend hoogveen) voorkomen.

De huidige relatieve bijdrage van het habitatype 4010_A (natte heide) van het Wierdense Veld is substantieel, net als de potentiële relatieve bijdrage. Omdat het habitatype uit twee subtypen bestaat werden in eerste instantie de drie belangrijkste gebieden voor dit habitatype geselecteerd. Het Wierdense Veld behoort hier niet tot de beste drie gebieden. Het argument om het Wierdense Veld toch aan te wijzen was de grote verantwoordelijkheid die Nederland voor dit habitatype dient te hebben, gezien het beperkte voorkomen in Europa. Voor een gunstige staat van instandhouding qua oppervlakte is tenminste 600 ha noodzakelijk. Het Wierdense Veld is vooral ingezet om deze 600 ha te halen (dekkingsgraad 60 % van alle natte heidegebieden).

8.5.2

TWEEDE ONDERBOUWING

Naderhand zijn op theoretische grondende definities van de verschillende habitattypen aangepast. Hierdoor worden tegenwoordig alle vegetaties op hoogveenrestanten aangemerkt als "herstellend hoogveen" (mededeling dhr D. Bal, ministerie van LNV). Gevolg van deze redenering is dat een veel groter oppervlak van het Wierdense Veld aangemerkt wordt als herstellend hoogveen. De oppervlakte natte heide (4010_A) in het Wierdense Veld is door de herdefiniëring fors afgenomen.

De volgende vijf gebieden kwalificeren nu voor herstellend hoogveen (7120)

- Fochteloërveen (vanwege oppervlak en kwaliteit)
- Deurnesche Peel en Mariapeel (vanwege oppervlak en kwaliteit)
- Wierdense Veld (vanwege kwaliteit)
- Buurserzand en Haaksbergerveen (vanwege kwaliteit)
- Korenburgerveen (vanwege kwaliteit)

Vanwege de grensoverschrijdendheid zijn hier aan toegevoegd:

- Witte Veen
- Wooldse Veen

Het Wierdense Veld behoort dus volgens de nieuwe inzichten tot de vijf belangrijkste gebieden in Nederland voor het habitatype herstellend hoogveen. In het definitieve aanwijzingsbesluit zal de onderbouwing hierop worden aangepast (mededeling dhr. D. Bal, Ministerie van LNV). In feite vallen binnen de begrenzing van het Wierdense Veld zelfs méér hectaren onder de nieuwe definitie van herstellend hoogveen dan in het huidige aanwijzingsdocument staan vermeld.

Als aanvulling worden bij aanwijzing ook de habitattypen en soorten die in het gebied voorkomen maar geen reden waren tot selectie van een gebied, meegenomen in het aanwijzingsbesluit. Hierdoor zullen in het aanwijzingsbesluit voor het Wierdense Veld ook de habitatype 4010_A (natte heiden) en 4030 (droge heiden) worden genoemd.

8.6

BEOORDELING

De analyse van het aanwijzingsproces toont aan dat de onderbouwing van de aanwijzing van het Wierdense Veld rommelig tot stand is gekomen. Aanvankelijk was de aanwijzing vooral gebaseerd op het voorkomen van het habitatype 'natte heiden'. Het Wierdense Veld behoort voor dit type *niet* tot de vijf beste gebieden van Nederland. Daardoor was de aanwijzing discutabel. Naderhand heeft een herdefiniëring van de habitattypen plaatsgevonden, waardoor de nadruk meer kwam te liggen bij het habitatype 'herstellend hoogveen'. Voor hoogveen behoort het Wierdense Veld wél tot de vijf gebieden van Nederland met de beste kansen op herstel. Binnen deze nieuwe definitie is de aanwijzing als Natura 2000-gebied terecht en conform de regels. Maar een schoonheidsprijs verdient deze niet.

Navraag bij onze natuurbeschermingsjuristen (ARCADIS) leert dat een bezwaar tegen de aanwijzing op grond van deze nieuwe onderbouwing weinig kans van slagen heeft. Het voorgelegde besluit ("het gebied wordt aangewezen") is in beide gevallen gelijk. Ook heeft de nieuwe onderbouwing geen andere gevolgen voor de betrokkenen dan de oude. Het is een overheid toegestaan om gedurende het proces de onderbouwing inhoudelijk te verbeteren.

HOOFDSTUK 9 Methodiek 'Haalbaar en betaalbaar'

9.1 INLEIDING

Als een van de deelvragen van de opdracht ontwikkelden wij een relatief eenvoudige methodiek voor het in beeld brengen van de haalbaarheid en betaalbaarheid van een aanwijzing voor de drie domeinen economie, ecologie en sociaal. De methodiek is afgeleid van de systematiek van de maatschappelijke kosten-batenanalyse¹⁸. Deze methodiek, die bedoeld is om ook elders toepasbaar te zijn, is opgenomen als bijlage 2 van dit rapport. Hier treft u ook een verantwoording van de methodiek aan. De methodiek kan in een snelle slag kwalitatief of na een meer uitgebreide studie deels getalsmatig worden ingevuld. In het kader van deze quickscan beperken wij ons voor de kwalitatieve invulling voor de casus 'Wierdense Veld'.

9.2 SCHETS VAN DE HAALBAARHEID EN DE BETAALBAARHEID VAN DE AANWIJZING VAN HET WIERDENSE VELD

9.2.1 DE ECONOMISCHE INVALSHOEK

Invalshoek	Indicator	Uitslag	Wegingsfactor
Publieke financiën	Maatregelkosten		
	Inrichting gebied	€ 880.000	
	Beheer en onderhoud gebied	Geen extra beheerkosten als gevolg van aanwijzing	2
	Gebiedgerichte aanpak om beperkingen voor	€ 12,4 miljoen euro	

¹⁸ Een belangrijk verschil is echter dat in een KBA wordt getracht om alle effecten in geld uit te drukken (als uniforme maatlat) op basis waarvan een maatschappelijk batig saldo berekend wordt. De 'haalbaar en betaalbaar' methodiek laat nadrukkelijk de verschillende domeinen voor zichzelf spreken.

Invalshoek	Indicator	Uitslag	Wegingsfactor
	landbouw op te heffen		
Bedrijfseconomisch	Structurele beperking groeimogelijkheden landbouwbedrijven	Maximaal 11 bedrijven met beperkingen. Daarvan 8 bedrijven > 70 NGE ¹⁹ en 3 bedrijven < 70 NGE	1
Bedrijfseconomisch	Verandering productie landbouwbedrijven <ul style="list-style-type: none"> ▪ door aanwijzing ▪ door maatregelenpakket 	0 (geen verandering te verwachten) + (bij uitvoering maatregelen fase 1 en minimale invulling GGOR minder droogteschade in Deelgebied 1) --/0/++ (bij volledige uitvoering GGOR is akkerbouw in laagste delen Deelgebied 1 niet meer mogelijk. Elders geen gevolgen)	1
Bedrijfseconomisch	Verandering opbrengst dag- en/of verblijfrecreatie	+ Beperkte groei in deze sector door meer bezoekers vanwege Natura 2000 status)	1
Bedrijfseconomisch	Beperkingen overige sectoren	0 (geen beperkingen te verwachten)	1
Werkgelegenheid	Verandering in de werkgelegenheid	0/+ (verlies werkgelegenheid in de landbouw wordt gecompenseerd door groei in de recreatieve sector)	1

Toelichting: De landbouwsector krijgt een grotere wegingsfactor dan de overige sectoren vanwege het bovengemiddelde verwachte effect van de maatregel op deze sector.

¹⁹ Economische maat waarmee landbouwbedrijven onderling kunnen worden vergeleken.

9.2.2

DE ECOLOGISCHE INVALSHOEK

Invalshoek	Indicator	Uitslag	Wegingsfactor
Belang van het gebied	Rangorde van het gebied	++ (Het Wierdense Veld behoort tot de vijf gebieden in Nederland met de meeste potentie voor het doel 'herstellend hoogveen')	1
Behalen instandhoudingsdoelen	Effectiviteit van het maatregelenpakket	++ (met de maatregelen van fase 1 worden de 3 belangrijkste doelen gehaald, maatregelen zijn niet voldoende voor complementair doel 'actief hoogveen')	2
Behalen instandhoudingsdoelen	Technische uitvoerbaarheid: is het maatregelenpakket tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten uit te voeren?	++ (de maatregelen van fase 1 zijn goed aanvaardbaar, hebben aanvaardbare kosten en worden vrijwel geheel gedekt uit bestaande bronnen)	2

9.2.3

DE SOCIALE INVALSHOEK

Invalshoek	Indicator	Uitslag	Wegingsfactor
Verlies betekenis als landbouwgrond	Aantal te verplaatsen of te beëindigen boerenbedrijven	-- (mogelijk op termijn uitplaatsing of stoppen van maximaal 8 extra bedrijven ²⁰ , bovenop autonome ontwikkeling. Het is nu niet duidelijk of deze uitplaatsing nodig is om de natuurdoelen te halen. Uitplaatsing is in deze quickscan verkend als middel om landbouw weer ontwikkelingsruimte te geven.	1
Verweving sociaal-economische functies	Kansen voor functiemenging gebied	+ (te verwachten groei bezoekersaantallen Wierdense Veld biedt voor enkele bedrijven mogelijkheid voor horeca, bed & breakfast of verkoop aan huis. Dit effect is beperkt)	1

²⁰ Als TOP-gelden worden gebruikt voor het uitkopen van bedrijven in de randzone, daalt het aantal getroffen bedrijven.

Invalshoek	Indicator	Uitslag	Wegingsfactor
Rentmeesterschap	Verantwoordelijkheid nemen voor bevorderen biodiversiteit	+++ (verantwoordelijkheid voor natuurwaarden is groot, in het bijzonder hoogveengemeenschappen zijn zeer zeldzaam)	1
Waardering inwoners gebied	Mate waarin belang wordt gehecht aan een natuurlijker staat van het gebied	+ (plattelandsbewoners in de directe omgeving waarderen de kwaliteitsimpuls voor het Wierdense Veld, maar wegen dit af tegen eigen belangen) ++ (stedelijke bewoners in een wijdere omgeving waarderen de kwaliteitsimpuls sterker en hechten minder aan de neveneffecten)	1

BIJLAGE 1

Klankbordgroep

Gedurende onze studie zijn wij bijgestaan door een door de Provincie samengestelde klankbordgroep. Deze bestond uit de volgende personen:

R. Messelink	Provincie Overijssel, opdrachtgever
J. Medenblik	Waterschap Regge en Dinkel
M. Knigge	Landschap Overijssel
H. Brummelman	Medewerker LTO-Noord
H. Wassink	Afdelingsbestuurder Wierden LTO-Noord
J. Reefhuis	Gemeente Wierden
J. ten Dam	Gemeente Hellendoorn

BIJLAGE 2

Een methodiek voor 'haalbaar en betaalbaar'

Als antwoord op hoofdvraag 2 van de opdracht van de Provincie hebben wij een methodiek ontwikkeld om op een relatief eenvoudige manier de gevolgen (in termen van 'haalbaar en betaalbaar') van de aanwijzing van een gebied als Natura 2000-gebied in kaart te brengen. De methodiek kan helpen de discussie over de aanwijzing transparanter en objectiever te maken. Daarbij hebben wij ook de economische en de sociaal-emotionele aspecten meegewogen. Deze methodiek is afgeleid van de systematiek van de kosten-batenanalyse, met als belangrijkste verschil dat de parameters in de domeinen 'ecologie', 'economie' en 'sociale gevolgen' niet tegen elkaar worden afgewogen.

ENKELE OVERWEGINGEN VOORAF

In de definitie van het Rijk heeft het begrip 'haalbaar' betrekking op het realiteitsgehalte van de nagestreefde habitattypen in het licht van de fysieke terreinomstandigheden. Het begrip 'betaalbaar' heeft vooral betrekking op de realiteitszin van de maatregelen en de reikwijdte van de doelen (in stand houden of uitbreiden en ontwikkelen). In de beleving van mensen hebben de beide begrippen ook een relatie met economische en sociale aspecten, zeker als zij verbonden zijn met het verstrekken van een speciale status aan een gebied. Daarom kiezen wij er in deze methodiek voor om het begrip 'haalbaar' vanuit meer dan alleen de ecologische invalshoek te beschouwen, namelijk vanuit de:

- *Economische invalshoek*
- *Ecologische invalshoek*
- *Sociale invalshoek*

We hebben er vervolgens voor gekozen om voor elk van deze invalshoeken een aantal concrete indicatoren te identificeren waarmee een discussie over en afweging van haalbaarheid (en betaalbaarheid) zo objectief mogelijk kan worden gedaan. Daarbij gaat het dus nadrukkelijk om de inspanningen en effecten van de maatregel (het aanwijzen van een gebied als Natura 2000-gebied) ten opzichte van de verwachte, autonome ontwikkeling.

Daarnaast is het van belang om goed in het oog te houden dat de effecten, kosten en financiering van een maatregel altijd moeten worden gezien in relatie tot de autonome ontwikkeling, de ontwikkelingen die toch al zouden plaatsvinden. Autonome ontwikkelingen zijn bijvoorbeeld:

- het proces dat landbouwbedrijven <70 NGE op termijn vrijwel alle zullen gaan verdwijnen. De productiecapaciteit zal door andere bedrijven worden overgenomen, evenals een deel van de landbouwgrond;
- de toenemende functiemenging bij de reconstructie van het landbouwgebied;

- het toenemende accent in het waterbeleid, waardoor ook niet-agrarische functies in projecten aandacht krijgen;
- een toenemend gebruik van het platteland door niet-plattelanders;
- een algehele toename van het verkeer in het buitengebied;
- een verdere trend naar duurzaamheid en milieu- en waterprojecten in het landelijk gebied.

PRAKTISCHE INSTEEL

Voor de methodiek hebben wij gekozen voor een sterk praktische insteek. Het gaat om een beperkt aantal indicatoren die met elkaar een goed beeld geven van de haalbaarheid en de betaalbaarheid. De indicatoren zijn zo goed mogelijk in geld of getallen uitgedrukt. Een aantal van de economische indicatoren is in geld gewaardeerd. Deze kunnen daarmee ook worden gesommeerd. De economische indicatoren vormen in feite het onderdeel 'betaalbaarheid'. De input voor de voorgestelde indicatoren is afkomstig uit landelijke kengetallen of uit de eerdere werkstappen in dit project.

Desgewenst kunnen de indicatoren worden voorzien van een wegingsfactor om relatieve voorkeuren van partijen tot uitdrukking te brengen.

De gekozen opzet laat toe dat de 'haalbaar en betaalbaar'-toets wordt uitgevoerd voor een situatie van wel of niet aanwijzen als Natura 2000-gebied, maar ook voor eventueel verschillende uitvoeringsvormen van een Natura 2000 aanwijzing (bijvoorbeeld door verschillen in maatregelmix, fasering, omvang gebied etc.).

INDICATOREN VOOR 'HAALBAAR EN BETAALBAAR'

We stellen de volgende indicatoren voor:

ECONOMISCHE INVALSHOEK

Invalshoek	Indicator	Primaire belanghebbende(n)	Wegingsfactor	Uitgedrukt in
Publieke financiën	Maatregelkosten: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Inrichting gebied ▪ Beheer en onderhoud gebied 	Provincie Gemeente Waterschap	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ € ▪ €
Bedrijfs-economisch	Structurele beperking groeimogelijkheden landbouwbedrijven	Landbouwsector	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aantal bedrijven met beperkingen ▪ Verdeling van de bedrijven in < of >

Invalshoek	Indicator	Primaire belanghebbende(n)	Wegingsfactor	Uitgedrukt in
				70 NGE21
Bedrijfseconomisch	Verandering opbrengst landbouwbedrijven	Landbouwsector	1	<ul style="list-style-type: none"> Schade of voordeel in € of -- < 0 > ++
Bedrijfseconomisch	Verandering opbrengst dag- en/of verblijfrecreatie	Recreatiesector	1	<ul style="list-style-type: none"> Schade of voordeel in € of -- < 0 > ++
Bedrijfseconomisch	Beperkingen overige sectoren	Woningbouw Bedrijfsterreinen Infrastructuur	1	<ul style="list-style-type: none"> -- < 0 > ++
Werkgelegenheid	Verandering in de werkgelegenheid	Landbouwsector, recreatiesector	1	<ul style="list-style-type: none"> Arbeidsplaatsen of -- < 0 > ++

Toelichting:

De landbouwsector krijgt een grotere wegingsfactor dan de overige sectoren vanwege het bovengemiddelde verwachte effect van de maatregel op deze sector.

ECOLOGISCHE INVALSHOEK

Invalshoek	Indicator	Primaire belanghebbende (n)	Wegingsfactor	Uitgedrukt in
Belang van het gebied voor een prioritaire soort, habitat of subhabitat in de Noord-Atlantische regio	Rangorde van het gebied	Natuurbeheerder	2	<ul style="list-style-type: none"> +++ : behoort tot de beste drie gebieden van Nederland voor dat habitatype, ++ : behoort tot de beste 3 – 6 gebieden, + : behoort tot de beste 7 – 10 gebieden
Belang van het gebied voor een niet-prioritaire soort, habitat of subhabitat in de Noord-Atlantische regio	Rangorde van het gebied	Natuurbeheerder	1	<ul style="list-style-type: none"> +++ : behoort tot de beste twee gebieden van Nederland, ++ : behoort tot de beste 3 – 4 gebieden, + : behoort tot de beste 5-6 gebieden)

²¹ Economische maat waarmee landbouwbedrijven onderling kunnen worden vergeleken.

Invalshoek	Indicator	Primaire belanghebbende (n)	Wegingsfactor	Uitgedrukt in
Behalen instandhoudingsdoelen	Effectiviteit maatregel: draagt de maatregel bij aan het doelmatig realiseren van de instandhoudingsdoelen?	Natuurbeheerder	2	▪ -- < 0 > ++
Behalen instandhoudingsdoelen	Technische uitvoerbaarheid: is de maatregel tegen maatschappelijk aanvaardbare kosten uit te voeren?	Natuurbeheerder	2	▪ -- < 0 > ++

Toelichting:

Gezien de doelstelling van het N2000-beleid is achteruitgang van de kwaliteit en omvang van de instandhoudingdoelen niet toegestaan. De door de Europese Commissie als 'prioritair' bestempelde soorten en habitats wegen zwaarder dan de overige habitats en soorten. In de vergunningverlening geldt een zwaardere toets en kunnen alleen argumenten die verband houden met de menselijke gezondheid, de openbare veiligheid of voor het milieu wezenlijke gunstige effecten worden aangevoerd als dwingende redenen van groot openbaar belang (artikel 19 g Natuurbeschermingswet 1998).

SOCIALE INVALSHOEK

Invalshoek	Indicator	Primaire belanghebbende(n)	Wegingsfactor	Uitgedrukt in
Verlies betekenis als landbouwgebied	Aantal te verplaatsen of te beëindigen boerenbedrijven	Landbouwsector	1	▪ Aantal
Verweving sociaal-economische functies	Kansen voor functiemenging gebied ²²	Provincie Gemeente	1	▪ -- < 0 > ++
Rentmeesterschap	Verantwoordelijkheid nemen voor	Provincie Gemeente	1	▪ -- < 0 > ++

²² Denk hierbij aan bijvoorbeeld combinatie landbouw met natuur, zorg of wonen etc.

Invalshoek	Indicator	Primaire belanghebbende(n)	Wegingsfactor	Uitgedrukt in
	bevorderen biodiversiteit	Landbouwsector Natuurbeheerder		
Waardering inwoners gebied	Mate van belang dat wordt gehecht aan een natuurlijker staat van het gebied ²³	Diverse	1	▪ -- < 0 > ++ ²⁴

²³ Hierbij gaan wij er vanuit dat de aanwijzing leidt tot een verbetering voor de natuur en een afname van de betekenis voor de landbouw.

²⁴ Een verdieping kan worden aangebracht indien de waardering door middel van een enquête wordt gepeild in een aantal postcodedistricten rond het natuurgebied.

BIJLAGE 3

Literatuurlijst

Uitgaven van het Ministerie van LNV

- Nota van Antwoord, november 2007
- Profielendocument, december 2006
- Concept aanwijzingsbesluit Wierdense Veld, november 2006
- Kaart (pdf) bij concept aanwijzingsbesluit Wierdense Veld, november 2006
- Knelpunten en kansenanalyse Natura-2000 gebieden, juli 2006
- Doelendocument, juni 2006
- Verantwoordingsdocument, mei 2003
- Lijstdocument, februari 2004
- Gebiedendocument, februari 2004
- Hotspotkaart verdrogingsbestrijding, februari 2004
- Reactie document, juni 2004
- Gebiedendocument Wierdense Veld, november 2006

Overige bronnen

- Verkenning TOP-gebieden, DLG i.o.v. Provincie Overijssel, november 2007
- Vooronderzoek Wierdense Veld, B-ware, Wageningen Universiteit, Stichting Bargerveen & Universiteit Nijmegen i.o.v. Landschap Overijssel, mei 2005
- Knelpunten en kansenanalyse Natura-2000 gebied het Wierdense Veld, KIWA & EGG-Consult i.o.v. Ministerie van LNV, augustus 2007
- Alterra-rapport: Effectiviteit ammoniakmaatregelen in en rondom de Natura 2000-gebieden in de provincie Overijssel. T.J.A. Gies, J. Kros, J.C. Voogd, R. Smidt, Conceptversie 1, Alterra, Wageningen, 2008
- Landbouw-Economisch Instituut. Bedrijven binnen invloedssfeer Natura 2000-gebieden. In opdracht van Ministerie van LNV, november 2007
- Landbouw-Economisch Instituut. Additionele kosten en sociaal-economische gevolgen van Natura 2000, een quickscan. Auteurs: Reinhard, S., A. Gaaff, W. van Deursen, P. Roza, K. van Bommel, E. Bos, J. Jager, S. Groot en L. van Staalduinen Den Haag, augustus 2006, Rapport 4.06.04.
- Globale batenraming van Natura 2000-gebieden, IVM i.o.v. Ministerie van LNV, mei 2006
- Effectiviteit ammoniakmaatregelen in en rondom de Natura 2000-gebieden in de Provincie Overijssel, Alterra in opdracht van Provincie Overijssel, Conceptversie 1, januari 2008
- Watermanagement Hooge Laarsleiding, DLV i.o.v. Waterschap Regge en Dinkel en Ministerie van LNV, juni 2002
- Notitie: feitelijke situatie grondwaterwinning Wierden. Vitens, september 2007

- Kosten realisatie milieu- en watercondities EHS en VHR, Stuurgroep milieutekorten: IPO, VROM, LNV, V&W, UvW, juni 2006
- bron: Alterra
<http://www.verantwoordeveehouderij.nl/Producten/Netwerken/OptimaliserenNHuishouding/PresentatieNetwerkValk.pdf>

Gesprekken met

- J. Medenblik, medewerker watersystemen Waterschap Regge en Dinkel
- H. Wassink, agrariër in het Wierdense Veld en bestuurder afdeling Wierden LTO-Noord
- K. Huitink, ambtenaar Ministerie van LNV, Regionale Directie Oost
- D. Bal, medewerker Directie Kennis te Ede
- Mw. A. Weersink, beleidsmedewerker Provincie Overijssel (financiering natuurbeleid en TOP-gelden)
- G. Valkeman, beleidsmedewerker Provincie Overijssel (kengetallen kostenraming uitplaatsing)
- G. Hopster, beleidsmedewerker Provincie Overijssel (ammoniak)